

ΚΑΑ
92

ΙΩΑΝΝΟΥ Α. ΚΟΝΤΟΥ

ΣΟΥΣΑ ΚΑΛΛΙΑΤΣΗ

“Του Κάστρου το Καμάρι”

ΑΘΗΝΑΙ - ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1952

949.58

ΙΩΑΝ. Α. ΚΟΝΤΟΥ

*Δια' τρι' κειμενίων
από Διονύσιον Χαννίαν*

ΣΟΥΣΑ ΚΑΛΛΙΑΤΣΗ

ΜΙΑ ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΩΝ
ΧΡΟΝΩΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
— ΧΑΝΙΩΝ —
Αρ. έρ. 19284
Χρονολ. Εισαγ. 28-2-1963
Είδη: Βιογρ. 44 εν
*Αριθ. 92 ΚΑΛ.

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1952

ΑΘΗΝΑΙ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΧΑΝΙΩΝ

ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ
ΣΤΗΝ ΙΕΡΑ ΜΝΗΜΗ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΑΓΝΩΣΤΩΝ
ΕΚΕΙΝΩΝ ΠΑΛΛΗΚΑΡΙΩΝ
ΠΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΤΡΑΧΕΙΣ ΧΡΟΝΟΥΣ
ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

ΕΚΡΑΤΗΣΑΝ ΨΗΛΑ ΤΗΝ ΙΔΕΑΝ
ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

ΚΙ' ΕΔΩΚΑΝ ΑΔΙΣΤΑΚΤΑ
ΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥΣ ΓΙ' ΑΥΤΗΝ

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ

§ Γενεαλογικά

Τὸ θέμα, ποῦ ἔρχομαι νὰ Σᾶς ἀναπτύξω ἀμέσως παρακάτω, ἀποτελεῖ μίαν ἐξόχως δραματικὴν ἱστορίαν τῶν τελευταίων μεσαιωνικῶν χρόνων τῆς Κρήτης, σχετικὴν μὲ τὸν παράνομον ἢ ἀκριβέστερον μὲ τὸν ἀπαράδεκτον τότε ἔρωτα μιᾶς ἐξαισιῶς ὠραίας Ρωμαίας κόρης τοῦ Κάστρου πρὸς ἕνα Τούρκον γενίτσαρον, ἱστορίαν, τὴν ὅποιαν διέσωσε μέχρις ἡμῶν, κατὰ τὰ κυριώτερα τοῦλάχιστον μέρη της, ὑπο μορφήν ἑνὸς δημῶδου ποιήματος, ἢ λαϊκῆ παραδόσις.

Τὴν ἱστορίαν αὐτὴν, μικρὸ παιδί ἐγώ, τὴν ἤκουσα διὰ πρώτην φοράν ἀπο τὴν ἀείμνηστην ὑπέργηρην ἑκ πατρος μάμμην μου, ποῦ μοῦ τὴν διηγήθη πολλὰς φορές τὰ χειμωνόβραδα, σᾶν παραμῦθι, κατόπιν δέ ὅταν ἠλικιώθην καὶ ἤρχισα νὰ ἐνδιαφέρωμαι κάπως ἰδιαιτέρα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης, ἀνεῦρον καὶ ὀλόκληρον σχεδὸν τὸ γενεαλογικὸν δένδρον τῆς τραγικῆς ἠρωίδος μας,—τῆς Σούσας Καλλιιάτση,—ὅπως τὴν ὠνόμαζεν ἡ μάμμη μου, ἀκούσασα καὶ αὐτὴ τὸ ὄνομα καὶ διαφυλάξασα αὐτὸ εἰς τὴν μνήμην της ἀπὸ τὴν ἐπίσης αἰωνόβιαν μάμμην της.

Ὁ πάππος τῆς Σούσας—ὁ Τίτος Καλλιιάτσης—ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς γενναίους Κρητᾶς τοῦ Κάστρου (τοῦ σημερινοῦ Ἡρακλείου), ποῦ συνεπολέμησαν ἐπὶ τῶν τειχῶν του μὲ τὸν Φραγκίσκον Μοροζίνην, ὅταν ὁ τελευταῖος αὐτὸς, στρατηγὸς τῆς serenissima Repubblica di Venezia (τῆς Γαληνοτάτης Βενετικῆς Δημοκρατίας) ἔδιδε τὸν τελευταῖον ἀπέλπιδα, ἀλλὰ καὶ πανένδοξον καὶ δι' αὐτὸν τὸν ἴδιον καὶ τὴν πατρίδα του, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν Κρήτην μας ὀλόκληρον καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τὸ Κάστρον, κατὰ τῶν Τούρκων ἀγῶνα του, ποῦ

ἤρχισε τὸν Μάϊον τοῦ 1648 καὶ ἐτερματίσθη τὴν 4ην Ὀκτωβρίου 1669, ἤτοι μετὰ 21 ὀλόκληρα συναπτά ἔτη.

§ Κατάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ἀράβων

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ καὶ προτοῦ προχωρήσω εἰς τὴν διήγησίν μου, θὰ παρακαλέσω νὰ μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ κάμω μικρὰν ἀναδρομὴν εἰς τὸ παρελθὸν καὶ τοῦτο χάριν ἐκείνων, ποῦ εἶτε δὲν συνέπεσε νὰ ἀσχοληθοῦν ποτὲ μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ Χάνδακος εἶτε καὶ ἂν τυχόν ἠσχολήθησαν, δὲν ἐνθυμοῦνται ἴσως πλέον σήμερον τὰ κατὰ τὴν περίπτωτον αὐτὴν πόλιν.

Ἡ Κρήτη, ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα ἀλλὰ καὶ σημαντικώτερα νησιωτικὰ τμήματα τῆς ἄλλοτε ποτὲ Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας μας, κατελήφθη, ὡς γνωστόν, ὑπὸ τῶν Ἀράβων περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 9 ου μ. Χ. αἰῶνος καὶ συγκεκριμένως τὸ ἔτος 824, ἐπὶ Αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ. Οἱ Ἄραβες τότε, ὑπὸ ἀρχηγὸν τὸν Ἀμποῦ—Χάψ—Ὀμάρ, καταλαβόντες τὴν Κρήτην, διὰ πυρὸς βέβαια καὶ σιδήρου, καὶ ἐξισλαμίσαντες τοὺς ἐπιζήσαντας ἐκ τῶν χριστιανῶν κατοίκων τῆς, διείδαν ἀμέσως ἀπὸ τῆς πρώτης ἐπαφῆς των μὲ τὴν Νῆσον, τὴν ἐξαιρετικὴν ἐμπορικὴν σημασίαν τῆς θέσεως, ὅπου τὸ σημερινὸν Ἡράκλειον καὶ ὅπου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εὐρίσκοντο ἀκόμη ἐν ζῶῃ, ἀλλ' ἐν σχετικῇ πάντοτε παρακμῇ, αἱ τρεῖς ἀρχαῖαι πόλεις, Μάτιον, Ἡράκλεια (ἐξ ἧς καὶ ἔλαβε βραδύτερον τὸ ὄνομά του ὁ Χάνδαξ) καὶ Ἀμνισός, ἐπίνεια καὶ αἱ τρεῖς ἄλλοτε τῆς παλαιᾶς Κνωσοῦ. Ἐβαλαν λοιπὸν ἀμέσως ἐμπρὸς καὶ, δαιμόνιοι καθὼς ἦσαν καὶ εἰς τὰς Μαθηματικὰς Ἐπιστήμας καὶ εἰς ὅλα, βοηθούμενοι δ' ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὰς μυριάδας τῶν Χριστιανῶν

σκλάβων, τοὺς ὁποίους ἠγγάρευσαν πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, ἔκτισαν μέσα εἰς βραχύτατον χρονικὸν διάστημα καὶ συγκεκριμένως ἐντὸς δύο ἐτῶν, ἕνα ὀχυρώτατον φρούριον, τὸ ὁποῖον ὠνόμασαν «Ράμπτ—ἐλ Χάντακ»* καὶ τὸ ὁποῖον βραδύτερον οἱ Βενετοὶ, ὅταν καὶ αὐτοὶ μὲ τὴν σειρὰν τῶν κατέλαβον τὴν Κρήτην, τὸ ἐπεξέτειναν καὶ τὸ ἐτελειοποίησαν εἰς τὸν βαθμὸν, πού τὸ ἐγνωρίσαμεν ἡμεῖς, οἱ παλαιότεροι, ἦτοι προτοῦ λάβῃ χώραν τὸ ἀσυγχώρητον διοικητικὸν σφᾶσμα τῆς μερικῆς κατεδαφισεῶς του.

Το φρούριον τοῦτο, μέγα, ἰσχυρὸν καὶ δυσπόρητον καθὼς κατεσκευάσθη, ἀπέβη ἀμέσως τὸ φοβερώτερον πειρατικὸν ὀρμητήριον τῆς Μεσογείου, διότι οἱ Ἄραβες συγκροτοῦντες συνεχῶς μέσα εἰς τοὺς μεγάλους τερσανάδες του ἰσχυροὺς στόλους ἀπὸ μικρὰ ταχύπλοα σκάφη, κινούμενα μὲ μαῦρα πανιά, ἐπέπιπταν αἰφνιδιαστικῶς μὲ αὐτά, — ὅμοια μὲ μαῦρα τεράστια ὄρνεα, — κατὰ τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων τῆς Αὐτοκρατορίας μας, καταστρέφοντες, δηρῶντες καὶ ἀπάγοντες χιλιάδας δούλων, ἰδίᾳ νέων καὶ νεανίδων, ἐκ τῶν ὠραιότερων, πού εἶχε νὰ ἐπιδείξῃ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ φυλή μας. Ἔτσι ὁ Χάνδαξ ἔγινε σιγὰ-σιγὰ τὸ μεγαλύτερον ἀνθρωποπάζαρον, ὄχι μόνον τῆς Μεσογείου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Κόσμου ὀλοκλήρου, ὅπου μυριάδες Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνίδων, ἐγκαθεύκτων καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους μέσα εἰς στρατόπεδα συγκεντρώσεως, ἔξω καὶ πλησίον τῶν τειχῶν κείμενα, ἐπωλοῦντο ἀντὶ ἀδράς τιμῆς εἰς τοὺς ἐμπόρους ἐν γένει τῆς ἀνθρωπίνης σαρκός καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τοὺς κατ' ἐπάγγελμα προμηθευτὰς θεραπόντων, θεραπαινίδων καὶ παλλακῶν εἰς τοὺς μεγιστάνας τῆς Αἰγύπτου καὶ τοὺς

* Ἀγὰρ εἰς τὴν ἄνω ἐπιγραφήν -
(*) Δηλ. ζώνη τοῦ χάνδακος ἢ ζώνη ἀπὸ χάνδακα.

§ Ἀνάκτησις τῆς Κρήτης

Ὁ ἀποσταλεὶς ὑπο τοῦ Βυζαντίου, τῷ 826, πρὸς ἐκδίωξιν τῶν Ἀράβων στρατηγὸς Καρτερός, ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ὁποῖου ὠνομάσθη καὶ ὁ παρὰ τὸ Ἡράκλειον ἐκβάλλον μικρὸς χεῖμαρρος, οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιτύχη, ἢ ἐκ τῆς ἀποτυχίας του δὲ αὐτῆς προκληθεῖσα ἀπογοήτευσίς, μαζὶ καὶ ἡ ἀνικανότης τῶν ἐν Βυζαντίῳ ἰθυόντων συνετέλεσαν, ὥστε ἡ ἀπερίγραπτη αὐτῆ τραγωδία, τόσον τῆς Κρήτης, ὅσον καὶ ὁλοκλήρου τῆς νησιωτικῆς Ἑλλάδος νὰ παραταθῆ ἐπὶ 130 καὶ πλέον ἔτη. Θὰ παρετεινετο δὲ ἴσως ἀκόμη πολὺ περισσότερον, ἂν τὸ Βυζάντιον, συναισθανόμενον ἑξαφνα καὶ τὴν ἐθνικὴν ἀτίμωσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν κίνδυνον, τὸν ὁποῖον διέτρεχεν αὐτὸ τοῦτο ἐκ τῆς Ἀραβικῆς θρασύτητος, δὲν ἑξαπέστελλε μὲ ἰσχυρὸν στρατὸν καὶ στόλον, τῷ 960, τὸν διάσημον στρατηγὸν Νικηφόρον Φωκᾶν, τὸν μετέπειτα Αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος χάρις εἰς τὴν προσωπικὴν του γενναϊότητα καὶ σύνεσιν, ἀλλὰ καὶ χάρις εἰς τὴν ἄφθαστον ἀνδρείαν τῶν Ἀρμενικῶν ἰδίᾳ λεγεῶνων του καί, ἀφοῦ προηγουμένως ἠγωνίσθη ἐπὶ ἔτος καὶ πλέον δραστηρίως, πεισμόνως, μεθοδικῶς καὶ εὐφυῶς, κατώρθωσεν ἐν τέλει, ἔπειτα ἀπὸ σκληρᾶς καὶ μυριονέκρους μάχας, κατὰ τὰς ὁποίας τὸ αἶμα ἔρρευσε κυριολεκτικῶς ποταμηδόν, ν' ἀπαλλάξῃ τὴν Κρήτην ἀπὸ τοῦ Ἀραβικῶν ἄγος.

Οὗτος μάλιστα, διὰ νὰ θερμάνῃ ἔτι περισσότερον εἰς τὴν νέαν των πίστιν, τοὺς εἰς τὸν Χριστιανισμόν ἐπαυελθόντας κατοίκους τῆς Νήσου, οἵτινες ἐν τῷ μεταξὺ τὸν εἶχον ἐξομόσει βίβη, εἶχε τὴν ὥραιαν καὶ φωτεινὴν ἰδέαν νὰ μετακαλέσῃ ἀπὸ τὸ Βυζάντιον καὶ νὰ ἐποι-

Ἐργασίαι τῆς Ἀνατολῆς

κίση ἐν Κρήτῃ ἓνα ἀριθμὸν Ἀρχοντικῶν οἰκογενειῶν, ἀπὸ τὰ σπλάγχνα καὶ τὴν ρίζαν τῶν ὁποίων προήλθον ἀργότερα πολλοὶ ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐν Κρήτῃ ἀντιστάσεως κατὰ τῆς Βενετοκρατίας καὶ Τουρκοκρατίας. Ὁ ἴδιος ὁ Φωκᾶς, εἶναι καὶ ὁ καταστήσας τὸν Χάνδακα, ὡς ἐκ τῶν φρουριακῶν πλεονεκτημάτων του, ἔδραν τοῦ Βυζαντινοῦ Δουκὸς τῆς Κρήτης, καθεστῶς, τὸ ὅποῖον διὰ τοὺς ἰδίους λόγους διετήρησαν καὶ οἱ Βενετοὶ, καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἐπὶ τῆς Νήσου κυριαρχίας των.

§ Ἡ ἐξαγορὰ τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Βενετῶν

Ἡ ἐλευθερία ὅμως, ἢ ἀποδοθεῖσα εἰς τὴν Κρήτην ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, δὲν ἀπέβη ἀτυχῶς καὶ διαρκῆς. Διότι, καθὼς ἐνθυμούμεθα ὅλοι ἐκ τῆς Ἱστορίας, οἱ Λατῖνοι Σταυροφόροι κατὰ τὴν Δην ἐξόρμησιν των, τῷ 1204, καταλαμβάνοντες, — διὰ νὰ τὸ περισώσουν δῆθεν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, — τὸ Βυζαντικὸν Κράτος, κατέλαβον μαζὶ καὶ τὴν Κρήτην, τὴν ὁποίαν, κατὰ τὴν διανομὴν τῆς λείας, παρεχώρησαν εἰς τὸν ἐκ τῶν Ἀρχηγῶν των Βονιφάτιον, τὸν Μομφερρατικόν, ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ὁποίου ἐπωνομάσθη, καὶ μία τῶν κεντρικῶν Ἐπαρχιῶν τῆς Κρήτης, διατηροῦσα καὶ μέχρι σήμερον τὸ ὄνομα «Μονοφάτσι», κατὰ παραφθορὰν τοῦ «Μπονιφάτσι».

Ὁ Βονιφάτιος ὅμως, ὑποχρεωμένος, διὰ νὰ κυριαρχήσῃ τῆς Νήσου, νὰ ἀγωνισθῇ σκληρῶς κατ' αὐτῆς καὶ μὴ ἔχων τὴν διάθεσιν, ἀλλὰ πιθανὸν καὶ τὴν δύναμιν νὰ ἐκτεθῇ εἰς τὴν περιπέτειαν αὐτὴν, τὴν ἐπόλησε μετὰ τινὰς μῆνας εἰς τοὺς Βενετοὺς συμμάχους τους, ἀντὶ χιλίων ἀργυρῶν μάρκων.

Ἡ Γαλινοτάτη Βενετική Δημοκρατία, γενομένη διὰ τῆς ἀγοραπωλησίας αὐτῆς κυρία τῆς Νήσου de jure, ἠγωνίσθη ἐπὶ πολὺ κατὰ τῶν Κρητῶν, διὰ νὰ γίνῃ κυρία καὶ de facto. Ὄταν κατῶρθωσε τοῦτο, ἔπειτα ἀπὸ ἔτη μακρὰ καὶ ἀφοῦ προηγουμένως ἠδραίωσε πλήρως τὴν ἐπ' αὐτῆς κατοχὴν τῆς, μίᾳ ἀπὸ τὰς πρώτας τῆς μερῖμνας ἦτο καὶ τὸ νὰ συμπληρώσῃ καὶ ἀνακαινίσῃ τὸ Ἀραβικὸν τεῖχος τοῦ Χάνδακος, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον καὶ ἔκαμε, συντόνως ἐργασθεῖσα ἐπὶ δέκα καὶ πλέον ἔτη, ἦτοι ἀπὸ τοῦ 1550—1560.

Τὸ σχεδὸν δὲ ἐκ βάρων ἀνακαινισθὲν καὶ συμπληρωθὲν φρούριον τοῦτο, μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδος του, ἀπὸ ἀπόψεως τέχνης, ἰσχύος καὶ ἀντοχῆς, εἰς ὄλον τὸν τότε Κόσμον, τὸ ἐπανηγύρισαν οἱ Βενετοὶ μὲ ἕξαλλον χάραν, ἐπὶ ἡμέρας ἐορτάζοντες—καὶ μὲ τὸ δίκῃ των—τὴν ἀποπεράτωσίν του. Διότι μόνον ἓνα τέτοιο φρούριον καὶ ὑπὸ ἐλαχιστοτάτων ἀνδρῶν ὑπερασπιζόμενον θὰ ἦτο ἰκανὸν πράγματι νὰ ἀντίσχη, ὄχι μόνον κατὰ τῶν Ἀράβων πειρατῶν, εἰς ἀκμὴν εὐρισκομένων ἀκόμη τότε καὶ κτηνωδῶς ἀψηφούντων τὸν θάνατον, προκειμένου νὰ ἐπιτύχουν τὴν λεηλασίαν μιᾶς πόλεως, ἀλλὰ καὶ κατὰ παντὸς ὑπερτέρου εἰς ἀριθμὸν καὶ στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν ἔχθροῦ. Ἡ ἐξ Ἀνατολῆς λαίλαψ ὅμως, ποῦ εἶχεν ἀρχίσει ἐν τῷ μεταξύ νὰ ἀπειλῇ μὲ ἐρήμωσιν καὶ τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην, ἀφοῦ προηγουμένως ἐξεμηδένισε καὶ ἐξηφάνισεν ὀλόκληρον τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν μας, δὲν ἐβράδυνε, κατερχομένη πρὸς Νότον, νὰ ρίψῃ τοὺς κεραυνοὺς τῆς καὶ ἐπὶ τῆς πολυβασανισμένης Κρήτης, Βενετοκρατουμένης τότε. ὡς προείπαμεν, ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον. Οἱ Τοῦρκοι δηλαδὴ, ἀφοῦ κατέλαβον τὴν Κύπρον καὶ μέρος τῶν Ἀφρικανικῶν παραλλίων, —ἰδίως

τὴν Τύνιδα καὶ τὴν Τριπολίτιδα—ἐστράφησαν κατὰ τῆς Κρήτης καὶ ἀποβιβάζοντες εἰς αὐτὴν μεγάλας δυνάμεις, ἤρχισαν τὴν κατάληψίν της ἀπὸ τὰ δύο ἄκρα,— Δυτικὸν καὶ Ἀνατολικὸν,— μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὸ Κέντρον, τὸ ὁποῖον ὡς περισσότερον δυσάλωτον, λόγῳ τοῦ Φρουρίου τοῦ Χάνδακος, τὸ ἀφῆκαν τελευταῖον.

Μετὰ δυόμισυ ἐτῶν σκληροῦς ἀγῶνας κατὰ Βενετῶν καὶ ἐντοπίων οἱ Τοῦρκοι εἶχον καταλάβει ὀλόκληρον τὴν νῆσον, ἐξαιρέσει τοῦ Χάνδακος, πρὸ τοῦ ὁποῦ ἔσταμάτησαν, διότι ἡ θέα καὶ μόνον τῶν ἀγερώχων τειχῶν του τοὺς εἶχε φωνάξει ἀπὸ μακρὰν «ἄλτ»!

§ Πολιορκία τοῦ Χάνδακος.

Ἡ πολιορκία τοῦ φρουρίου ἀρχίζει τότε ἀπὸ ξηρᾶς μόνον, ἀλλὰ συστηματικῆ καὶ μεθοδικῆ. Ἦταν Μάϊος τοῦ 1648. Ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Σουλτάνων, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκάθητο Ἰβραήμ ὁ Α΄, ἀδελφὸς Μουράτ, τοῦ Δ΄, τοῦ νικητοῦ τῶν Περσῶν εἰς Βαγδάτην. Ὁ Ἰβραήμ, ἠναγκασμένος νὰ ἀφίση φρουρὰν εἰς τὰ καταληφθέντα ἤδη μέρη, δὲν διαθέτει διὰ τὴν πολιορκίαν, πλεον τῶν 100 χιλιάδων ἀνδρῶν, πάντως μίαν δύναμιν τεραστίαν ἐν σχέσει μὲ τὴν ἐποχὴν της, ὅπως καὶ μὲ τὸν σκοπὸν, δι' ὃν προωριζετο, δύναμιν δὲ συγκροτημένην ἀπὸ ἐμπειροπολέμους ἀνδρας, ἐφωδιασμένους μὲ ὅλα τὰ σύγχρονα τότε ὄπλα καὶ τὰ πολιορκητικὰ μέσα.

Ἡ φρουρὰ τοῦ Χάνδακος, ἂν καὶ εἰς ἀνδρας τὸ δέκατον μόνον τῶν πολιορκητῶν, ἀπαρτιζομένη δὲ κατὰ τὰ 3)5 ἐκ Βενετῶν καὶ κατὰ τὰ 2)5 ὑπὸ Ρωμαίων, ἦτοι ἐντοπίων Κρητῶν, ἀντέχει ἐν τούτοις. Καὶ ὄχι μόνον ἀντέχει. ἀλλὰ καὶ ἐνεργεῖ ἐπανειλημμένας ἐξόδους, δίδουσα πολυνέκρους μάχας εἰς τὴν

κάτωθι τῶν τειχῶν πεδιάδα καὶ συχνὰ τρέπει τοὺς πολιορκητὰς εἰς φυγὴν. Ὅταν ὅμως, πρὸς τὸ ἐσπέρας, ἡ φρουρὰ ἐπανερχεται εἰς τὸ φρούριον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιτρέπεται δι' εὐνοήτους λόγους νὰ ἀπομακρυνθῇ πάρα πολὺ καὶ οἱ Τούρκοι ἐπανερχονται ὀπισθὲν τῆς καὶ ἡ πολιορκία ἀρχίζει ἐκ νέου.

Ἐν τῷ μεταξύ ὑπόνομοι καὶ ἀνθυπόνομοι, μεγάλου μήκους, ἀνασκάπτονται καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη, σκοποῦσαι αἱ μὲν πρῶται, τὴν ἀνατίναξιν ὠρισμένων μερῶν τοῦ Φρουρίου, αἱ δὲ δεύτεραι τὴν καταστροφὴν τῶν ὀχυρωματικῶν ἔργων τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ αἱ μὲν πρῶται ἀνακαλυπτόμεναι ἐγκαίρως ὑπὸ τῶν ἀμυνομένων ἐξουδετεροῦνται κατὰ κανόνα, ἐν ᾧ αἱ δεύτεραι συνηθέστατα εὐστοχοῦν καὶ φέρουν πλοῦσιον τὸ ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα. Καὶ τὸ αἶμα τρέχει καθ' ἐκάστην, ὡς ἀπὸ ἀστειρευτῶν πηγῶν, ἄφθονον καὶ αἱ ἀπώλεια ἑκατέρωθεν, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἀπὸ τὸ μέρος τῶν Τούρκων, εἶναι παμμέγιστα.

Ὁ ἐχθρὸς ὅμως ἔχει τὴν εὐχέρειαν νὰ τὰς ἀντικαθιστᾷ γρήγορα διὰ νέων ἐφεδρειῶν, πού διαρκῶς καταφθάνουν πότε ἀπὸ τὴν ἄλλην Κρήτην καὶ πότε ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν. Ἐδῶ δὲ ἀκριβῶς ἔγκειται καὶ τὸ μέγα πλεονέκτημά του, ἔναντι τῶν πολιορκουμένων, μὴ ἰκανῶν νὰ ἀνεφοδιάζωνται παρὰ βραδύτατα, καὶ ἀπὸ μόνην τὴν θάλασσαν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο, μόνον κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ πολέμου. Διότι, ἐφ' ὅσον ὁ χρόνος προχωρεῖ καὶ ἡ πολιορκία συνεχίζεται, ὁ μοναδικὸς ἀπὸ θαλάσσης ἀνεφοδιασμὸς δυσχεραίνεται, καὶ αὐτὸς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, διὰ νὰ σταματήσῃ ἐν τέλει ὀλοτελῶς, καθιστάμενος ἀδύνατος, λόγῳ τῆς διαρκοῦς παρουσίας ἰσχυροῦ Τουρκοαραβικοῦ στόλου εἰς τὰ πλησίον παράλια.

Οὕτω, συνεχιζομένης τῆς καταστάσεως αὐτῆς, φθά-
νομεν εἰς τὸ 17ον ἔτος τῆς γιγαντιαίας πάλης. Ὀλό-
κληρος ἡ πεδιάς τοῦ Χάνδακος, εἶναι ἤδη σκεπασμένη
ἀπὸ τάφους Τούρκων, ποὺ ἔπεσαν εἴτε ὑπὸ τὰ πλήγμα-
τα πελέκεων καὶ κονταριῶν, καθ' ὃν χρόνον ἀπεπειρώ-
το, βοηθούμενοι ἀπὸ πολιορκητικὰς κλίμακας, νὰ ἀναρ-
ριχηθοῦν εἰς τὰ τεῖχη, εἴτε κατὰ τὰς ἐκ τοῦ συστάδην
μάχας κάτω εἰς τὴν πεδιάδα, εἴτε κατὰ τὰς ἀνατινάξεις
τῶν ἀνθυπονόμων. Ἄλλὰ καὶ ἡ φθορὰ τῆς Βενετικῆς
φρουρᾶς, — καθὼς καὶ τῶν συμπολεμούντων μὲ αὐτὴν
Κρητῶν, δὲν εἶναι μικρά. Εἶναι χιλιάδες καὶ τούτων
οἱ νεκροί, θάπτονται δὲ αὐτοὶ εἴτε ἐντὸς τοῦ Φρου-
ρίου, εἰς τὰ κράσπεδα τῆς πόλεως καὶ ἰδίᾳ εἰς τοὺς
περιβόλους τῶν Ἐκκλησιῶν, εἴτε ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ
ἐντὸς τῆς περιβαλλούσης τὸ φρούριον βαθείας τάφρου,
ἐν ὧρα δὲ νυκτὸς καὶ ὅταν κάπως κοπάζουν αἱ νυκτερι-
ναὶ ἐπιθέσεις τοῦ ἐχθροῦ. Αἱ φθοραὶ δὲ αὐταὶ τῶν ἀμυ-
νομένων κατὰ τὰ τελευταῖα πέντε ἔτη τῆς πολιορκίας
ἀναπληροῦνται κυρίως ἀπὸ νεαροὺς Κρήτας-γιγενεῖς
ποῦ, εἴτε νήπια κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀγῶνος, ἔχουν
ἤδη ἀνδρωθῆ, εἴτε γεννηθέντες μετὰ τὴν ἔναρξιν του
καὶ ἐν κυριολεξίᾳ πολεμοβίωτοι καὶ μπαρουτοθεμεμέ-
νοι ἐξ ὀλοκλήρου αὐτοὶ, προσφέρονται ἐθελουσίως νὰ
πολεμήσουν ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς γενετείρας των.

Μετ' ὀλίγον τὸν Ἰβραήμ, ἀποθανόντα, διαδέχεται
εἰς τὸν θρόνον Μωάμεθ ὁ Δ', ὁ ὁποῖος, σκληρὸς καὶ
ἄτεγκτος ἀπὸ χαρακτῆρος καὶ δυσφορῶν διὰ τὴν
παράτασιν τοῦ πολέμου, ἀποστέλλει, ὡς ἀρχηγὸν τοῦ
πολιορκητικοῦ στρατοῦ, τὸν ἐμπειρότατον καὶ ἰκανώτα-
τον στρατηγὸν του, Μεχμέτ Κιουπρουλῆν, μὲ τὴν ρητὴν
καὶ αὐστηρὰν ἐντολὴν ὅπως: «Ἐάν δὲν τοῦ κομίση τὸ
καχύτερον τὰ κλειδιά τοῦ Χάνδακος, νὰ μὴ τολμήσῃ

νά ἐπιστρέψη πλέον εἰς Σταμπούλ!» Ταυτοχρόνως ὁμοῦ καὶ ἡ Βενετία, πληροφορηθεῖσα τὴν ἀποστολὴν τοῦ Κιου-προυλή ἀποστέλλει καὶ αὐτὴ εἰς Κρήτην, ὡς ἀρχηγὸν τῆς Βενετικῆς Φρουρᾶς, τὸν γενναϊότατον καὶ ἰκανώτατον στρατηγὸν τῆς, Φραγκίσκον Μοροζίνη, μὲ εὐρυτάτην ἐξουσίαν δράσεως.

Μεταξὺ τῶν πρώτων ἔργων τοῦ Μοροζίνη, ἀποβιβαζομένου εἰς Χάνδακα, ἦτο: πρῶτον νὰ μετακομίσῃ διὰ τοῦ εἰς τὸν λιμένα ναυλοχοῦντος Βενετικοῦ στόλου εἰς τὴν παρακειμένην νησίδα Ντίαν, ὅλα τὰ γυναικόπαιδα, τὰ ὁποῖα, δεκατιζόμενα συνεχῶς ἐπὶ δύο περίπου δεκαετηρίδας, ἀπὸ τὰς ἐκτινασσομένας νυχθημερὸν ἐντὸς τῆς πόλεως ὀγκώδεις πετρίνας καὶ σιδηρᾶς ὀβίδας καὶ ἐκνευρισμένα, ὡς ἐκ τούτου, εἰς τὸ ἔπακρον (ἢ παράδοσις λέγει, ὅτι δὲν ἐκοιμῶντο οὔτε δύο ὥρας τὸ ἡμερονύκτιον), θὰ ἔπρεπε καὶ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὸν περαιτέρω ἀφανισμόν καὶ νὰ περισυλλεγοῦν κάπως ψυχικῶς. Δεύτερον νὰ συσφίξῃ κάπως περισότερον τοὺς διὰ τοῦ κοινοῦ ἀγῶνος πηχθέντας ἤδη μεταξὺ Βενετῶν καὶ ἐντοπίων δεσμούς, πράγμα ποῦ ἐπέτυχε ὁ Μοροζίνης καὶ δι' ἄλλων μέσων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς παραχωρήσεως εἰς τοὺς δευτέρους τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων καὶ προνομίων. τὰ ὁποῖα ἀπήλασον ἕως τότε μόνον οἱ γηγενεῖς Βενετοί. Καὶ τρίτον νὰ τονώσῃ μὲ κάθε τρόπον τὸ ἠθικὸν τῶν μαχομένων!

Ἔτσι μὲ τὸν Μοροζίνη τῶρα, πανταχοῦ παρόντα καὶ ἐνθαρρύνοντα τοὺς ἀνδρας καὶ κατὰ τὰς ἀπὸ τῶν τειχῶν μάχας καὶ κατὰ τὰς ἐπιχειρουμένας τολημῆρας ἐξόδους Βενετοὶ καὶ Κρητῆς ἀγωνίζονται τὴν φορὰν αὐτὴν μὲ μεγαλητέραν ἀκόμη γενναϊότητα καὶ αὐταπάρνησιν καὶ ἔρχονται πολλάκις στιγμαί, κατὰ τὰς ὁποίας οἱ πολιορκούμενοι πιστεύουν σοβαρῶς, ὅτι οἱ

Τοῦρκοι, ἀποδυσπετοῦντες ἐκ τῶν παμμεγίστων ἄνευ τέλους καὶ ἄνευ οὐδενός ἀποτελέσματος ἀπωλειῶν των, θὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν κάποιαν νύκτα καὶ θὰ φύγουν. Ὁ Κιουπρουλῆς ὅμως, ἄν καὶ τελείως ἀποθαρρημένος καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὰ ὄπλα του, πιστεύει ἐν τούτοις εἰς τὴν Νίκην. Πιστεύει δὲ εἰς αὐτήν, διότι ἔχει ὄψιν ὅψιν του τὸ γεγονός, ὅτι οἱ πολιορκούμενοι στεροῦνται τροφίμων καὶ ὅτι ἡ πείνα ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ τοὺς ἐξαναγκάσει εἰς ὑποταγήν. Καὶ ἀτυχῶς εἰς τὴν πρόγνωσίν του αὐτὴν δὲν ἀπατάται. Διότι τὴν 4ην Ὀκτωβρίου 1669, ἐκλιπόντος ἐξ ὀλοκλήρου τοῦ ψωμοῦ, τὸ φρούριον παραδίδεται εἰς αὐτὸν κατόπιν συνθήκης, — πάντοτε ὑπὸ ἐντίμους ὄρους συναφθείσης — καὶ ἡ σημαία τοῦ Ἁγίου Μάρκου, ποῦ ἐπὶ τρεῖς περὶπου αἰῶνας ἐκυμάτιζεν ὑπερηφάνως ἐπάνω εἰς τὸν ὑψηλὸν κοῦλεν τοῦ φρουρίου, καταβιβάζεται, διὰ νὰ ἀνυψωθῆ εἰς τὴν θέσιν τῆς ἡ σημαίας τῆς Ἡμισελήνου.

Οἱ ἔντιμοι ὄροι, ποῦ ἐπέτυχεν ὁ Μοροζίνης, κατόπιν τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς αὐτοθυσίας Βενετῶν καὶ Κρητῶν συμπολεμιστῶν του, ἦσαν νὰ παραδώσῃ μὲν αὐτός εἰς τὸν Κιουπρουλῆν τὸ φρούριον, ἀλλὰ νὰ δικαιωθῆ νὰ παραλάβῃ μαζί του ἐκτός τοῦ στρατοῦ του καὶ σύμπαντα τὸν γηγενῆ πληθυσμὸν τῆς πόλεως, τοῦλάχιστον ὅλους ἐκείνους, ποῦ θὰ ἤθελαν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν (καὶ τὸν ἠκολούθησαν ὅλοι πλην ἑνός κατακοίτου καὶ ἐτοιμοθανάτου γέροντος) καὶ μάλιστα μὲ ὅλον τὸν κινητὸν πλοῦτόν των.

Ἔτσι ἐτερματισθὴ ὁ τιτάνιος αὐτὸς ἀγὼν, χωρὶς κανένα ἀπολύτως σπῖλον διὰ τοὺς ἡττημένους. Ὁ ἀγὼν δὲ αὐτός, ὅπως εἶπα καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς διηγήσεώς μου, ἀπέβη πανένδοξος τόσοσιν διὰ τὴν Βενετίαν ὅσον καὶ διὰ τὴν Κρήτην μας, διότι, ἀναφορικῶς μὲ

τὴν δευτέραν, πρῶτον μυριάδες Κρητῶν προσέφεραν ἐθελουσίως τὸ αἷμά των διὰ τὴν χριστιανικὴν σημαίαν, προτιμήσαντες μυριάκις τὴν Βενετικὴν ἀπὶ τὴν Τουρκικὴν κυριαρχίαν. Καὶ δεύτερον, διότι χάρις εἰς τὴν ἔνθερμην αὐτὴν ὑποστήριξιν τῆς σημαίας τοῦ Ἁγ. Μάρκου ὑπο τῶν γηγενῶν προγόνων μας τοῦ Κάστρου παρετάθη ὁ ἀγὼν ἐπὶ 21 ὄλα ἔτη, καθ' ὅλην δὲ τὴν τεραστίαν αὐτὴν καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀναπαύλας διάρκειάν του ὀλόκληρος ἡ Δύσις καὶ ἡ Ἄνατολή ἐκράτουν κυριολεκτικῶς τὴν ἀναπνοὴν των, ἐν ἀναμονῇ τῆς ἐκβάσεώς του. Σχετικῶς δὲ μετὰ τὴν Βενετίαν, διότι ὁ ἀήττητος ἕως τότε θαλάσσιος Βενετικὸς λέων, ἂν καὶ κεκμηκῶς καὶ ἐξηντημένος ἀπὸ πέντε ὄλων αἰῶνων ἀκαταπαύστους πολέμους, ἔβλεπε διὰ τοῦ ὑπερόχου εἰς γενναιότητα καὶ στρατηγικὴν ἰκανότητα Φραγκίσκου Μοροζίνη, τὴν τελευταίαν μάχην του κατὰ τοῦ χερσαίου λέοντος τῆς Ἄνατολῆς, ποῦ ἐμάχετο καὶ αὐτὸς δι' ἑνὸς ἐπίσης μεγάλου ἐκπροσώπου τῶν ὄπλων, τοῦ Μεχμέτ Κιουπρουλή, στρατιωτικοῦ ἡγέτου, κατ' οὐδὲν ὑπολειπομένου τοῦ μεγάλου ἀντιπάλου του.

Ποῦ ἄλλοῦ ἄλλως τε τοῦ Κόσμου ἔχει συμβῆ τὸ πρωτάκουστον αὐτό, νὰ ἀρχίσῃ ἡ πολιορκία ἑνὸς φρουρίου καὶ, συνεχιζομένης αὐτῆς, τὰ ἐντὸς αὐτοῦ γεννῶμενα παιδιὰ, ἡλικιούμενα, νὰ μάχωνται ἐπὶ τῶν τειχῶν του; Πρόκειται λοιπὸν περὶ μοναδικῆς καὶ πρωτοφανοῦς γιγαντομαχίας, πρὸ τῆς λάμψεως καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς ὁποίας ὠχριοῦν αἱ πολιορκία καὶ αἱ ἀντιστάσεις ὄλων τῶν λοιπῶν φρουρίων τοῦ Κόσμου! . Πολλάκις μάλιστα διηρωτήθη: Πῶς δραγε δὲν εὐρέθη ἕως τῶρα ἕνας ἀπόγονος τῶν ἡρώων ἐκείνων Βενετῶν νὰ ὑμνήσῃ μετὰ ἕνα ἀνάλογον ἔπος τὸν μεγαλειώδη ἐκεῖνον ἀγῶνα τῶν προγόνων του;

Ἄλλὰ πάλιν λέγω: Ἴσως νὰ ὑπερβαίῃ τοῦτο τὰς δυνάμεις ὄλων τῶν μετὰ τὸν Ὀμηρον Ποιητῶν, νέος δὲ Ὀμηρος δὲν ἐγεννήθη ἀτυχῶς πλέον ἄλλος, μετὰ τὸν Τρωϊκὸν Πόλεμον, οὔτε εἰς αὐτὴν τὴν Ἑλλάδα!...

Ἔτσι λοιπὸν ἐτελείωσεν ὁ ἀσύγκριτος αὐτὸς ἄγων, ὁ δὲ Μοροζίνης, ἐγκαταλείπων ἔνδακρυς, —κατὰ τὴν παράδοσιν, — τὸ περικαλλὲς καὶ ἀγέρωχον φρούριον, παρέλαβεν ἐξ εὐγνώμονος ὑποχρεώσεως μέσα εἰς τὰς γαλέρας του μαζί μὲ τὸν στρατὸν του καὶ τοὺς Κρήτας συμπολεμιστάς του ἀπαξάπαντας, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸν πάππον τῆς Σούσας, — Τίτον Καλλιάτσην, — νέον τριάντα πέντε χρόνων τότε, ἄγαμον ἀκόμη, (πῶς ἄλλως τε θὰ ἤμποροῦσε νὰ σχηματίσῃ οἰκογένειαν, ὅταν ὀλόκληρον σχεδὸν τὴν ἕως τότε ζωὴν του τὴν εἶχε περάσει πολεμῶν ἐπάνω εἰς τὰ τεῖχη;), γεμάτων δὲ ἀπὸ τραύματα, ἄλλα παλαιά, μὴ τελείως θεραπευθέντα καὶ ἄλλα πρόσφατα!

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ξεριζωθέντας αὐτοὺς προγόνους μας, ὅταν αἱ γαλέραι παρέπλεαν τὰ Ἐπτάνησα, — Ἴσως οἱ περισσότερον ἐξηγτημένοι ἀπὸ τὴν πείναν καὶ τὰς κακουχίας καὶ μὴ ἀντέχοντες πλέον εἰς τὴν συνέχισιν τοῦ ταξειδίου, — ἐζήτησαν καὶ ἀπεβίβασθησαν, ἄλλοι εἰς τὴν Ζάκυνθον, ἄλλοι εἰς τὴν Κεφαλληνίαν καὶ ἄλλοι εἰς τὴν Κέρκυραν. Ὁ Τίτος Καλλιάτσης δὲν ἦτο μεταξὺ αὐτῶν. Αὐτὸς ἐσυνέχισε τὸ ταξίδι του καὶ ἔφθασε μὲ τοὺς ὑπολοίπους εἰς τὴν Βενετίαν.

Ἐκεῖ οἱ Βενετοὶ Ἄρχοντες, —εἶναι ἀληθὲς, —ἐπέδειξαν πραγματικὴν εὐγένειαν πρὸς τοὺς ἀποκλήρους αὐτοὺς τῆς Μοίρας καί, χωρὶς νὰ κάμουν καμμίαν ἀπολύτως διάκρισιν μεταξύ τῶν ἰδικῶν των καὶ τῶν ἰδικῶν μας, τοὺς μετεχειρίσθησαν ὅλους ἐξ ἴσου,

ἐπιδαφιλεύσανιες εἰς αὐτοὺς τὴν ἴδιαν περίθαλψιν καὶ στοργὴν καὶ ἀπονείμαντες εἰς τοὺς ἐξ αὐτῶν ἀναπήρους ἰσοβίους συντάξεις.

§ Ὁ πατέρας τῆς Σούσας, Διαμαντῆς Καλλιότης

Ὁ Τίτος, θεραπευθεὶς τελείως ἀπὸ τὰς πληγὰς του, κατετάχθη εἰς τὸν στρατὸν μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ λοχαγοῦ, δὲν ἐβράδυνε δὲ νὰ ἔλθῃ εἰς γάμον μὲ μίαν συμπολίτιδά του, τῆς ὁποίας δὲν γνωρίζομεν τὸ ὄνομα καὶ ἐκ τῆς ὁποίας ἀπέκτησε δύο παιδιὰ, — ἀγόρια καὶ τὰ δύο. — Τοῦ ἐνός, πού, ὅταν ἠλικιώθη, ἠκολούθησε τὸ ναυτικὸν ἐπάγγελμα, δὲν γνωρίζομεν ἐπίσης τὸ ὄνομα. Ὁ ἄλλος, ὁ μικρότερος, ὁ ὁποῖος καὶ μᾶς ἐνδιαφέρει, διότι αὐτὸς ὑπῆρξε ὁ πατέρας τῆς ἡρωΐδος μας, ἐλέγετο Ἀδαμάντιος. Ὁ Διαμαντῆς, — ὅπως τὸν ἀπεκάλουν εἰς τὸ σπῆτι του, — δὲν εἶχε κλίσιν οὔτε εἰς τὰ στρατιωτικὰ οὔτε εἰς τὰ ναυτικὰ, ἀλλ' εἰς τὴν Ἐπιστήμην καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Ἱατρικὴν. Ἄφοῦ δὲ συνεπλήρωσε τὰς ἐγκυκλίους σπουδὰς του εἰς τὴν Βενετιαν, ἐπῆγε εἰς τὴν Πίζαν, ὅπου ἐσπούδασε τὴν Ἱατρικὴν, γένόμενος, καθὼς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη, Ἱατρὸς ἄριστος.

Ἡ συνθήκη τοῦ Κάρλοβιτς μεταξὺ Βενετῶν καὶ Τούρκων, πού ὑπεγράφη ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Χάνδακος καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Σουλτάνος ὑπεχρεοῦτο νὰ σεβασθῇ τὰς ὑπολοίπους ἐν Ἑλλάδι κτήσεις τῶν Βενετῶν, εἶναι ἀληθές, ὅτι ὀλίγον μόνον χρόνον ἴσχυσε. Διότι οἱ Τούρκοι, παρασπονδοῦντες, ἐκτύπησαν καὶ πάλιν τοὺς Βενετούς. Εἶχεν ὅμως ἡ συνθήκη αὐτὴ τοῦτο τὸ ἀγαθὸν ἀποτέλεσμα: Ὅτι ἐπιτραπέισις δι' αὐτῆς τῆς εἰς τοὺς Τουρκικοὺς λιμέ-

νας προσεγγίσεως τῶν ἐμπορικῶν Βενετικῶν πλοίων ἐξηκολούθησεν ἡ προσέγγις αὕτη καὶ μετὰ τὴν παρασπονδίαν. Ὅταν δὲ μεταξὺ τῶν πληρωμάτων τῶν πλοίων αὐτῶν εὐρίσκοντο καὶ Κρήτες καὶ τὰ πλοῖα συνέβαινε νὰ προσεγγίζουσι εἰς τὸν Χάνδακα, οἱ Κρήτες ναυτικοὶ ἐξερχόμενοι εἰς τὴν ξηρὰν ἐπληροφοροῦντο ἀπὸ τοῦ ἐν τῷ φρουρίῳ ὁμοεθνεῖς των, πού εἶτε ὡς σκλάβοι τῶν Ἀγάδων εἶτε, ὡς τεχνίται εἶχαν ἐγκατασταθῆ ἐκεῖ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν, περὶ τῆς ἐν τῇ πόλει ζωῆς. Αἱ πληροφορίες δὲ αὐταί, αἱ ὁποῖαι καὶ μετεφέροντο ἀμέσως εἰς τοὺς ἐν Βενετίᾳ ὁμογενεῖς, ἔλεγαν, ὅτι οἱ Τούρκοι, γενόμενοι κάπως ἡπιώτεροι εἶχαν δώσει κάποιαν σχετικὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς τεχνίτας καὶ ὅτι τοὺς τεχνίτας ἐν γένει τοὺς ἐκαλοπλήρωναν ὅπως δὴποτε. Ἀλλά, ὅτι ἐκεῖνοι, ἀπὸ τὰς ὑπηρεσίας τῶν ὁποίων εἶχαν ἐπέγυσαν καὶ ἐξαιρετικὴν ἀνάγκην, ἦσαν οἱ ἰατροί. Προσέθεταν μάλιστα αἱ πληροφορίες, ὅτι ἓνας καλὸς ἰατρός, πού θὰ ἀπεφάσιζε νὰ πάη καὶ νὰ ἐγκατασταθῆ εἰς τὸ Κάστρον, θὰ ἐγένετο δεκτὸς ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ Τούρκους, ὡσάν ἓνας δεύτερος προφήτης των.

Ὁ Διαμαντῆς, πού, νέος τότε, 28 ἕως 30 ἐτῶν, ἐξασκοῦσε τὸ ἔργον τοῦ ἰατροῦ εἰς τὴν Βενετίαν, μὲ περιωρισμένην πάντοτε πελατείαν, λόγῳ τῆς ξενικῆς καταγωγῆς του, ἀκούων τὰς πληροφορίας αὐτάς, ἔβαλεν ἀμέσως εἰς τὸν νοῦν του μήπως θὰ ἦταν σκόπιμον νὰ κατέβῃ εἰς τὸ Κάστρον, διὰ τὸ ὅποιον τόσα ὠραῖα ἀλλὰ καὶ τόσα θλιβερά πράγματα εἶχεν ἀκούσει ἐν τῷ μεταξὺ ἀπὸ τὸν πατέρα του καὶ, κάμνων ἐκεῖ μίαν προσωρινὴν ἐγκατάστασιν, νὰ δοκιμάσῃ, ἂν θὰ ἤμποροῦσε νὰ παραμείνῃ μέχρι τέλους εἰς τὴν

πανένδοξον, ἀλλὰ καὶ ἄκρως ἀτυχῆ αὐτὴν πόλιν τῶν προγόνων του.

Τὴν σκέψιν του αὐτὴν ἀνεκοίνωσε μίαν ἡμέραν εἰς τὸν πατέρα του, ὁ ὁποῖος δὲν ἀντέτεινε. Τοῦ εἶπε μόνον:—«Παιδί μου, ἂν ἀποφασίσῃς νὰ πᾶς, θὰ πρέπει πάντως νὰ παντρευτῆς προηγουμένως. Διότι ἡ γυναῖκά σου, ἐκτός πού θὰ σοῦ εἶναι σύντροφος καὶ βοηθὸς μέσα εἰς τὴν σκοτεινὴν ἐρημιάν, πού ἀφήκεν εἰς τὸ Καστρον τὸ δικό μας τὸ ξερρίζωμα, θὰ σοῦ εἶναι συγχρόνως καὶ μιὰ ἀσπίδα κατὰ τῶν ὑποψιῶν, πού θὰ ἤμποροῦσαν νὰ ἐγερθοῦν ἐναντίον σου, ὅτι τάχα ἐπήγες ἐκεῖ, σὰν ἕνας ἐπαναστάτης ἢ κατάσκοπος κατὰ τῆς Τουρκίας!» Ὁ Διαμαντῆς ἀκούων τὴν συμβουλήν τοῦ πατέρα του, δὲν χάνει καιρὸν, ἀλλὰ παίρνει ἀμέσως εἰς γάμον τὴν Μελετίνην Σοφίανου, μίαν κόρην Κρητικῆς καταγωγῆς ἐπίσης, τῆς ὁποίας ὁ πατέρας ἦταν Κυβερνήτης μιᾶς πολεμικῆς γαλέρας κατὰ τὰ χρόνια τῆς πολιορκίας, τραυματισθεὶς δὲ βαρέως κατὰ τινα σύγκρουσιν του μὲ τὸν Τουρκικὸν στόλον, εἶχε τεθῆ ἐν τιμητικῇ ἀποστρατείᾳ καὶ εἶχεν ἐγκατασταθῆ ἔκτοτε μονίμως εἰς τὴν Βενετίαν, ὅπου ἐγεννήθη ἡ Μελετίνη δύο ἀκριβῶς ἔτη μετὰ τὸν Διαμαντῆν.

Ἡ Μελετίνη, πού, ἂν καὶ γεννηθεῖσα ἐν Βενετίᾳ εἶχεν ὅμως καὶ διατηροῦσεν, ὡς μητρικὴν τῆς γλώσσαν, τὴν Ἑλληνικὴν, ἦταν μιὰ χαριτωμένη, ἔξυπνη, ἀλλὰ καὶ πολὺ μορφωμένη κοπέλλα, διότι εἶχε τελειώσει τὸ μεγάλο Κολλέγιον θηλέων, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἔβγαιναν τότε αἱ περισσότεραι διδασκάλισσαι τῆς Β. Ἰταλίας. Ἐπειδὴ δὲ εἶχεν ἀγαπήσει ἀπὸ πολὺ πρὶν ἢ γίνῃ σύζυγός της, τὸν εὐγενικόν, σοβαρόν, ἀλλὰ καὶ ἐξόχως μορφωμένον Διαμαντῆν, τοῦ ἐδήλωσεν ἀμέ-

σως, μόλις έμαθε τὰ σχέδιά του, ότι ήταν έτοιμη νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ ὄχι μόνον εἰς τὸ Τουρκοκρατούμενον Κάστρον, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ βάθη τῆς Ἀφρικῆς, ἔφθανε, πὺ θὰ ήταν μαζί του.

§ Μετοίκησις εἰς Χάνδακα

Ἐδῶ, διὰ νὰ συντομεύσωμεν τὴν διήγησίν μας, θὰ παρατρέξομεν ὅλας τὰς λεπτομερείας τῆς ἐκ Βενετίας ἀναχωρήσεως, καθὼς καὶ τῆς εἰς τὸ Κάστρον ἀφίξεως τοῦ νεαροῦ ζεύγους, πού, φθάνον ἐκεῖ ἕνα πρωτὶ τοῦ Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 1699 ἢ 1700 μὲ ἕνα μεγάλον ἔμπορικόν Βενετικόν δρόμωνα καὶ ἀποβιβαζόμενον εἰς τὴν παραλίαν, ἀνάμεσα εἰς τοὺς μελαψοὺς Μαμελούκους τοῦ λιμανιοῦ, ἔμοιαζε, καθὼς μάλιστα διέφερε κατὰ πολὺ καὶ εἰς τὴν ἐνδυμασίαν καὶ εἰς τὴν ἔκφρασιν, ὡσάν δύο ὄντα, προερχόμενα ἀπὸ ἕνα ἄλλον πλανήτην, περισσότερον πολιτισμένον ἀπὸ τὸν ἰδικόν μας, ὡσάν δύο ζευγαρωμένα ἄστρα, πὺ ἤρχοντο ἐξαφνικὰ νὰ φωτίσουν τὰ σκοτάδια τῆς μαύρης καὶ ἐκβαρβαρωμένης πόλεως.

Καί, παρατρέχοντες τὰς λεπτομερείας αὐτάς, θὰ πᾶμε ὁμέσως πρὸς συνάντησιν τοῦ ζεύγους ἐκεῖ, ὅπου, μετὰ παρέμβασιν τοῦ Τούρκου Πασσᾶ, ἐγκατεστάθη τοῦτο, δηλαδὴ εἰς τὸ μεγάλο καὶ διώροφον κονάκι, πὺ τοὺς παρεχωρήθη πρὸς οἴκησιν καὶ τὸ ὅποιον πιθανώτατα εὗρίσκετο εἰς τὴν συνοικίαν, πὺ ἐλέγετο μέχρι πρό τινος «Μπεντενάκι». Εἰς τὸ σπίτι αὐτό, πὺ καθὼς ὀναφέρει καὶ τὸ διασωθὲν δημῶδες ποίημα, τὸ ἀφιερωμένον εἰς τὴν Σοῦσαν, εἶχε καὶ ἄρκετὰ μεγάλο περιβόλι, μὲ ἄνθη καὶ ὀπωροφόρα δένδρα, ὁ Διαμαντῆς ἐγκατέστησε καὶ τὸ ἰατρεῖον του, ἐφωδιασμέ-

νον με ὄλα τὰ γνωστὰ τότε φάρμακα καὶ ἐργαλεῖα, χειρουργικά, ὀρθοπεδικά, καὶ λοιπά.

Ὁ Διαμαντῆς, πού, καθὼς τὸν περιγράφει ἡ Λαϊκὴ παράδοσις, ἦτο ἕνας ὠραῖος, ὑψηλός, σοβαρός, καὶ πολὺ ἐπιβλητικὸς ἄνδρας, με τετραγωνικὰ ψαλιδισμένον, κατὰ τὸν συρμὸν τῆς ἐποχῆς, τὸ καστανὸν γένι του καὶ πού, καθὼς ἐφοροῦσε πάντοτε, ὅταν ἔβγαίνεν ἔξω, ἕνα μακρὸν μαῦρον ἐπενδύτην, με κλειστὸν περιλαίμιον, θὰ μᾶς ἔκανε νὰ ἀναπολήσωμεν— ἡμᾶς τούλάχιστον τοὺς παλαιότερους Ἡρακλειώτας, πού τὸν ἐγνωρίσαμεν εἰς τὴν κάπως νεαρωτέραν ἡλικίαν του,—τὸν ἀείμνηστον εὐπατρίδην Ιατρὸν μας Ἀμάμπιλε Κόρπην, ποτισμένος βαθειὰ ἀπὸ τὰ διδάγματα τοῦ Ἴπποκράτους, τοῦ Γαληνοῦ καὶ ὄλων τῶν μεγάλων Ιατροφιλοσόφων τῆς ἐποχῆς του, δὲν ἐλάμβανε ποσῶς ὑπ' ὄψει, κατὰ τὴν ἐνάσκησιν τοῦ εὐγενοῦς ἔργου του, οὔτε τὴν κοινωνικὴν θέσιν, οὔτε τὴν ἐθνικότητα, οὔτε τὸ θρήσκευμα τῶν πελατῶν του, ἀλλὰ, σὰν ἀληθινὸς μύστης τῆς Ἐπιστήμης, τοὺς ἔβλεπεν ὅλους τὸ ἴδιον, ἀρκοῦμενος εἰς ὅ,τι τοῦ ἔδιδαν καὶ μὴ ζητῶν ποτὲ ἀμοιβὴν ἀπὸ ἐκεῖνον, πού δὲν ἤμποροῦσε νὰ δώσῃ, δὲν ἄργησε νὰ προσελκύσῃ τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν ἐκτίμησιν καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἀνθρωπομόρφων θηρίων, πού ἐλέγοντο Τοῦρκοι Ἀγάδες καὶ Γενίτσαροι καὶ τῶν ὁποίων τὰ χέρια καὶ τὰ τουζλούκια δὲν εἶχαν ἀκόμη στεγνώσει ἐντελῶς ἀπὸ τὸ χριστιανικὸν αἷμα.

Ἔτσι ἡ φήμη του διεδόθη γρήγορα μέχρι τῶν περάτων τῆς Νήσου, βοηθούμενος δὲ ἀπὸ τὴν πρόθυμην, ἀκούραστην καὶ εὐγενικὴν Μελετίνην, πού ἔστεκε πάντοτε πλάϊ του, ὡσὰν μιὰ ἐξ ἐπαγγέλματος νοσοκόμος, ἐνεχειρίζε διαρκῶς, ἔκοβεν, ἔρραβε, συν-

αρμολογούσε σπασμένα ἢ ἐξηθρωμένα κόκκαλα καὶ μὲ κάθε τρόπον ἐπροσπαθοῦσε νὰ μαλάξη τὸν ἀνθρώπινον πόνον, μὴ ἀποκάμνων ποτέ, μολονότι συνέβη πολλάκις νὰ παραμείνη νῆστις, ἄγρυπνος καὶ ἐπὶ ποδὸς ἐργαζόμενος, ἐπὶ 24 καὶ πλέον συνεχεῖς ὥρας, διὰ νὰ ἡμπορέσῃ νὰ σώσῃ μίαν ζωὴν κινδυνεύουσαν.

Ἡ παράδοσις προσθέτει περὶ αὐτοῦ, ὅτι χρησιμοποίησας ἐπὶ τὸ ἐπιστημονικώτερον κάποιαν φαρμακευτικὴν σκευασίαν τῶν Ἀράβων, κατῶρθωνε,—λέγει,—νὰ θεραπεύῃ (ριζικῶς ἢ κατ' ἐπιπολὴν ἄγνωστον) καὶ αὐτὴν τὴν συφιλίδα, τὴν malafrança, ὅπως τὴν ἔλεγαν τότε, ἐκ τῆς ὁποίας ἔπασχαν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς εἰς τὸ Κάστρον ἐγκατεστημένους τότε Ἀφρικανούς. Ἐπίσης, λέγει, ἐθεράπευε ριζικῶς διὰ φαρμάκου, ἰδικῆς του ἐπινοήσεως, ἐσωτερικῶς λαμβανόμενου, δλα τὰ εἶδη τῶν συριγγίων. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν λέπραν,—λέγουν,—εἶχε φάρμακον, τὸ ὁποῖον δὲν ἐθεράπευε μὲν ριζικῶς τὸ νόσημα, ἀλλὰ πάντως ἀνέστελλε μόνιμως τὴν γνωστὴν φοβερὰν ἐξέλιξιν του. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐξωτερικῶν ὄγκων, καλοήθων ἢ κακοήθων, ἐφήρμοζε,—λέγει.—ἓνα εἶδος ἐκδορίου ἢ ἐμπλάστρου, μὲ τὸ ὁποῖον ἢ τοὺς διέλυεν ὀλοτελῶς ἢ τοὺς καθίστα ἀκινδύνους.

§ Γιάννης καὶ Σοῦσα

Μέσα εἰς αὐτὴν τὴν θερμουργὸν καὶ γεμάτην ἀπὸ χριστιανικὴν καλωσύνην δρᾶσιν των, ὁ Διαμαντῆς καὶ ἡ Μελετινὴ ἐγέννησαν κατὰ τὰ 4 πρῶτα ἔτη τῆς ἐν Χάνδακι ἐγκαταστάσεώς των, τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο, τὰ δύο τοὺς παιδιά,—τόν Γιάννην καὶ τὴν Σοῦσαν,—τὸ ἀγόρι, ποῦ, ὅσον ἐμεγάλωνε καὶ ἐπροχωροῦσε πρὸς

τὴν ἥβην, ἔδειχνε καθαρὰ, ὅτι εἶχε κληρονομήσει τὸν Τουρκομάχον καὶ πολεμοχαρῆ χαρακτήρα τοῦ πάππου του καὶ τὸ κορίτσι, ποῦ ἔμοιαζε μὲν καταπληκτικὰ μὲ τὴν μητέρα του, ἐπάνω εἰς τὴν ζωρότητα καὶ τὴν ἐρασμιότητα τοῦ χαρακτήρος, διέφερον ὅμως ἀπὸ αὐτὴν ριζικὰ, ὡς πρὸς τὴν ὠμορφιάν. Διότι ἡ Μελετίνη ἦταν μὲν μιὰ γυναῖκα καλοκασωμένη, γλυκεῖα καὶ συμπαθεστάτη, ἀλλὰ ἡ Σούζα, ὅσον ἐμεγάλωνεν, ἐγίνετο μιὰ πραγματικὴ καλλονή!

* *

Τὰ δύο παιδιὰ, ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχαν τότε εἰς τὸν Χάνδακα σχολεῖα, ὅχι ἀπλῶς Ἑλληνικὰ, ἀλλ' οὔτε καὶ Τουρκικὰ, ὅταν ἐπέστη ἡ ὥρα, ἤρχισαν νὰ μορφώνωνται γραμματικῶς εἰς τὸ σπίτι ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς γονεῖς των. Καὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ μὲν Γιάννη, μὲ ὅλας τὰς ἐπαγγελματικὰς του ἀσχολίας, τὴν ἀνέλαβε μὲ ζέσιν ὁ Διαμαντῆς, τῆς δὲ Σούζας ἡ μητέρα της. Κοντὰ εἰς τὰ Ἑλληνικὰ τοὺς ἐδίδαξαν καὶ τὰ Ἰταλικά. Εἰς δὲ τὸν Γιάννην ἰδιαιτέρως ὁ πατέρας του τοῦ ἐδίδαξε καὶ ὀλίγα Τουρκικά, τὰ ὁποῖα πάλιν ὁ ἴδιος εἶχε μάθει, μόλις ἐγκατασταθεὶς εἰς τὸ Κάστρον, ἀπὸ ἓνα γηραλέον Χότζαν, ποῦ, γέννημα κι' ἀνάθρεμμα τῆς Πόλης, ἤξευρεν ἀρκετὰ καλὰ τὴν Ἑλληνικὴν, μαθὼν αὐτὴν, καθὼς εἶχεν εἶπει εἰς τὸν Διαμαντῆν, ἀπὸ τὴν μητέρα του, ποῦ, πρὶν τὴν πάρουσιν σκλάβαν καὶ τὴν τουρκέφουσιν, ἦταν Ἑλληνὶς ἀπὸ τὸν Πόντον.

Ἔως ἐδῶ καί, ἐφόσον τὰ παιδιὰ ἦσαν ὀκτὸμη ὀπως-δῆποτε μικρά, ἡ ζωὴ τῆς οἰκογενείας Διαμαντῆ εἰς τὴν νέαν της διαμονὴν ἐξευλισσετο ὁμαλῶς. Ὅταν ὅμως ὁ Γιάννης ἤρχισε νὰ πλησιάζῃ τὰ 15 πρὸς τὰ

16 χρόνια, τὰ πράγματα ἤλλαξαν ἀπότομα. Διότι ὁ Γιάννης, ἀτίθασσος καὶ ὀρμητικὸς ἀπὸ χαρακτῆρος, αἰσθανόμενος δὲ πάντοτε, ὡσάν ἀπὸ ἕνα ἀταβισμόν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὅσα καθ' ἡμέραν ἤκουε καὶ ἐμάνθανε, μῖσος ἄσπονδον κατὰ τῶν Τούρκων, δὲν ἐβράδυνε νὰ εὕρῃ τὴν εὐκαιρίαν, διὰ νὰ κάμῃ καὶ αὐτὸς τὸ κομμάτι τοῦ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς Πατρίδος του :

Μίαν ἡμέραν κάτω ἀπὸ τὸ τεῖχος κάποιος νεαρὸς Τούρκος ἐκτυποῦσεν ἀνηλεῶς ἕνα χριστιανόπαῖδον, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι, ἐνῶ τοῦτο ἔτρεχεν, ἔπεσεν ἐξ ἀπροσεξίας ἐπάνω του. Ὁ Γιάννης, ποῦ ἔτυχε νὰ ἴδῃ ἐξ ἀποστάσεως ὀλόκληρην τὴν σκηνήν, ἐξοργισθεὶς ἀπὸ τὴν συμπεριφορὰν αὐτὴν τοῦ Τούρκου, ὀρμᾶ κατ' αὐτοῦ, τὸν ρίπτει κάτω καὶ μὲ μίαν πέτραν ἀρχίζει νὰ τὸν κτυπᾷ εἰς τὸ κεφάλι. Χειροδύναμος δὲ καθὼς εἶναι, τὰ κτυπήματά του εἶναι βαρεῖά καὶ ἀποτελεσματικά. Καὶ ὁ νεαρὸς Τούρκος, ἔπειτα ἀπὸ τὸ τρίτον κτύπημα μένει ἀναίσθητος.

Ἐπιπλέον ἀπὸ ὀλίγην ὥραν δύο Τούρκοι χωροφύλακες ἐζήτησαν τὸν Γιάννην ἀπὸ τὸν πατέρα του, ὁ ὁποῖος, διὰ νὰ μὴ τὸν παραδώσῃ, τὸν κρύβει μέσα εἰς τὴν ντουλάπαν, ὅπου ἔβαζε τὰ ἐργαλεῖά του. Συγχρόνως δέ, χωρὶς νὰ χάσῃ καιρὸν, τρέχει πρὸς τὸν διευθυντὴν τῆς Ἀστυνομίας καὶ τὸν παρακαλεῖ μὲ θέρμη νὰ συγχωρήσῃ τὸ ἀτάκτημα τοῦ γιου τοῦ, ὑποσχόμενος ἅμα, ὅτι θὰ ἀνελάμβανε νὰ νοσηλεύσῃ τὸν παθόντα Μουσουλμᾶνον, πληρώνων εἰς αὐτὸν καὶ ἀποζημίωσιν. Ὁ Τούρκος Ἀστυνόμος συμμεριζόμενος κατ' ἀρχὴν τὸν πρὸς τὸν μέγαν ντεντόρον σεβασμὸν τῶν ὁμοφύλων του καὶ γνωρίζων ἐξ ἄλλου καλῶς τὴν νομιμοφροσύνην του, δέχεται, βάσει καὶ τῆς ὑποσχέσεώς του, νὰ ἀφίση τὸν Γιάννην ἀκαταδίωκτον,

Ὁ Γιάννης ὁμως δὲν σταματᾷ εἰς μόνον αὐτὸ τὸ «ἀτάκτημα». Ἐπειτα ἀπὸ μερικοὺς μῆνας εἶχε δευτέραν σύγκρουσιν μὲ Τούρκους, μὲ δύο συνομηλίκους του, ποὺ εἶχαν χειρονομήσει ἀπρεπῶς ἐπάνω εἰς μίαν χριστιανὴν κοπελλοῦδαν, καθ' ὃν χρόνον αὐτὴ ἔπαιρνε νερόν ἀπὸ τὴν δημοσίαν βρύσιν. Τὸν ἕνα ἐξ αὐτῶν τὸν ἐκτύπησε μὲ σουγιᾶν, τὸν δὲ ἄλλον μὲ γροθιᾶς εἰς τὸ πρόσωπον. Νέα παρακάλια τοῦ πατέρα του πρὸς τοὺς γονεῖς τῶν παθόντων, ποὺ ἦσαν καὶ γείτονέ των, τὸν σώζουν καὶ τὴν φορὰν αὐτὴν ἀπὸ ἀντεκδικήσεις, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν φυλακὴν.

Ἄλλὰ ὁ Γιάννης δὲν λαμβάνει καθόλου ὑπ' ὄψει του οὔτε τὰς ἀσπληρὰς παραινέσεις τοῦ πατέρα του— φρονούντος καὶ συμβουλευόντος, ὅτι ἢ κατὰ τῶν Τούρκων ἀντίδρασις θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιδιωχθῆ μὲ προσπάθειαν ἐκπολιτίσεως αὐτῶν μᾶλλον, προσπάθειαν ἔχουσαν, ὡς συνισταμένην, τὴν καλωσύνην καὶ τὴν εὐγένειαν, παρὰ μὲ τὴν ἀντίταξιν βίας, ἀνισχύρου κατ' αὐτὸν καὶ συγχρόνως ἐπικινδύνου,—οὔτε τὰ δάκρυα καὶ τὰς ἰκεσίας τῆς μητέρας του, ποὺ εἶχεν ἀρχίσει νὰ φοβῆται πλέον, ὄχι μόνον γιὰ τὸ ζῶηρό παιδί της, ἀλλὰ διὰ τὴν ζῶην καὶ τῶν ὑπολοίπων μελῶν τῆς οἰκογενείας της. Καὶ ὄχι μόνον δὲν ἀκούει τίποτε ἀπὸ ὅλα αὐτὰ ὁ Γιάννης, ἀλλ' ἀντιθέτως, ὅσον ἡλικιώνεται, γίνεται περισσότερο ἀδιάλλακτος κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον, ποὺ θὰ ἔλεγε κανεῖς, ὅτι ἐπιζητοῦσεν ἀφορμάς, διὰ νὰ συγκρούεται κάθε τόσο μαζὶ του.

Ἄλλὰ μήπως ἄραγε ἦταν ἕνα ἀνισόρροπον πλᾶσμα ὁ Γιάννης; Ὅχι! Ἐκατοντάκις ὄχι! Ἡ αἰτία τῆς ἀδιαλλαξίας του ἦταν, ὅτι τὸ περὶ δικαίου αἵσθημα, ποῦ, ὡς ἠθικῶς, τιμῶς καὶ πατριωτικῶς

ἀνατραφείς, εἶχε μέσα του, ἦταν κατά πολὺ ἰσχυρότερον ἀπὸ τὸ αἶσθημα τοῦ φόβου, καθὼς καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα αἰσθήματα. Αὐτὴ δὲ ἀκριβῶς, νομίζω, εἶναι ἡ ψυχρὸν ἔκθεσις τοῦ κάθε πραγματικῶς γενναίου καὶ ἀληθινὰ ἥρωικοῦ ἀνθρώπου, τοῦ δίδοντος καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν του χάριν τῶν ὁμοφύλων του ἢ τῶν συνανθρώπων του ἐν γένει.

Ὁ Γιάννης δὲ ἐφαίνετο ἀπὸ τῆς νεαρωτάτης ἤδη ἡλικίας του, ὅτι θὰ ἐγένετο μίαν ἡμέραν ἕνας ἀληθινὸς ἥρωας, ὅπως καὶ ἔγινε. Τὸ δίκαιον λοιπὸν ὁ Γιάννης, εἴτε ἰδικόν του, εἴτε ἀλλότριον, δὲν ἠνείχετο ποτὲ νὰ τὸ βλέπη καταπατούμενον παρ' οὐδενος, ὅταν δὲ τυχὸν συνέβαινε νὰ εὐρεθῆ πρὸ μιᾶς τοιαύτης καταπατήσεως, ἐγένετο, ἀκουσίως του, ἄλλος ἐξ ἄλλου, ἐλυσοῦσε κυριολεκτικῶς.

Ὑπὸ τὸ κράτος μιᾶς τέτοιας ἐξάλλου καταστάσεως εὐρεθεῖς πάλιν ἐξαφνικὰ ἕνα πρωτῆ, ὁπότε κάποιος Τοῦρκος εἶχε βάλει κάτω, στὴ μέση τοῦ δρόμου, ἕνα χριστιανὸν χωρικὸν καὶ τὸν ἀπειλοῦσε μὲ σφαγὴν, διότι ὁ δυστυχὴς αὐτὸς εἶχεν ἀποτείνει τὸν λόγον εἰς κάποιαν χανοῦμ, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐκλάβει, ὡς τὴν χριστιανὴν σκλάβαν τοῦ κονακιοῦ, ἐν τῷ βρασμῷ τῆς ψυχῆς του βγάζει τὸ μαχαίρι του καὶ τὸν πληγώνει θανάσιμα.

Μετὰ τὴν πράξιν του αὐτὴν ὁ Γιάννης, ὁ ὁποῖος τώρα ἔκλειε τὸ 21ον ἔτος, δὲν πηγαίνει πλέον νὰ κρυφθῆ εἰς τὸ σπίτι του, ἀλλὰ ζητεῖ ἄσυλον εἰς τὸ σπίτι τοῦ Πατρὸς Ἀμβροσίου, τοῦ μοναδικοῦ τότε ἱερέως τῶν χριστιανῶν εἰς τὸ Κάστρον. Ὁ Πατὴρ Ἀμβρόσιος, στενὸς φίλος τοῦ Διαμαντῆ, κρύβει τὸν Γιάννην μέσα εἰς τὸν καρβουνόλακκον τοῦ σπιτιοῦ του καὶ στέλλει ἀμέσως τὴν γυναῖκα του, ἵνα πληροφο-

ρήση τὸν Διαμαντὴν διὰ τὰ διατρέξαντα.—«Πέστε, σεβαστὴ πρεσβυτέρα, εἰς τὸν Πατέρα Ἀμβρόσιον.— ἀπήντησεν ὁ Διαμαντῆς, ἀφοῦ ἔμαθε τὰ γενόμενα, —νά κρατήσῃ τὸν Γιάννην κρυμμένον πλησίον του, μέχρις ὅτου ἠμπορέσωμεν νὰ τὸν μπαρκάρωμεν εἰς τὴν Βενετίαν, ὅπου καὶ θὰ σωθῆ ἀπὸ τὴν κρεμάλαν καὶ συγχρόνως θὰ ἠμπορέσει νὰ σπουδάσῃ κᾶτι καὶ νὰ γίνῃ κι' αὐτὸς ἕνας χρήσιμος ἄνθρωπος!»

Ἐν τῷ μεταξὺ αἱ ἔρευνοι τῆς Ἀστυνομίας συνεχίζονται ἐντατικά καὶ τὸ σπίτι τοῦ Διαμαντῆ, καθὼς καὶ ὅλα τὰ πλησίον χριστιανικὰ σπίτια ἐρευνῶνται κατ' ἐπανάληψιν μέχρι καὶ τοῦ τελευταίου κρυψῶνος των. Ὁ δὲ Διαμαντῆς, διὰ νὰ σώσῃ τὸν ἑαυτὸν του, καθὼς καὶ τὴν ὑπόλοιπην οἰκογένειάν του, ἀναγκάζεται νὰ ἀποκηρύξῃ, δι' ἐπισήμου δηλώσεως, τὸν «ἐγκληματίαν»,—κατὰ τοὺς Τούρκους,—υἱὸν του. Ὁ Γιάννης ὅμως,—τὸ ἀπαράμιλλον εἰς γενναϊότητα παλληκάρι αὐτό,—τὴν τετάρτην νύκτα ἀπὸ τοῦ φόνου καὶ πρὶν ἢ προλάβουν νὰ τὸν μπαρκάρουν, μετημφισμένος εἰς χωρικὸν, κατορθώνει, μὲ τὴν βοήθειαν ἑνὸς μακροῦ σχοινοῦ, νὰ πηδήσῃ ἀπὸ τὸ πρὸς τὴν θάλασσαν τεῖχος (αἱ πύλαι τοῦ φρουρίου, ἐκτὸς ποῦ ἐφρουροῦντο νυχθημερόν, παρέμεναν καὶ κλεισταὶ ἀπὸ τῆς δύσεως μέχρι τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου) καὶ νὰ φύγῃ πρὸς τὴν ὑπαιθρον, ὅπου, ἐλεύθερος πλέον σχετικῶς, θὰ εἶχε νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ πατριωτικὸν ὄνειρόν του, τὸ νὰ γίνῃ δηλαδὴ κι' αὐτὸς κᾶποτε ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐκδικητὰς τῆς φυλῆς του. Πρὸς τὸν σκοπὸν δ' ἀκριβῶς αὐτὸν καὶ καταφεύγει εἰς τὰ βουνὰ τῆς Ἰδης, ὅπου συναντᾶται μὲ ἄλλους διὰ τὸν ἴδιον σκοπὸν καὶ συνεπέια τῶν ἰδίων λόγων φυγοδικοῦντας ἐκεῖ Ἕλληνας καὶ ὅπου θὰ τὸν ἀφίσωμεν προσωρινῶς, διὰ νὰ

ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἐν τῷ φρουρίῳ οἰκογένειάν του.

Οἱ γονεῖς τοῦ Γιάννη, μανθάνοντες τὴν ἀπόδρασίν του, ἐφησυχάζουν μὲν προσκαίρως ἀπὸ τὸν φόβον τῆς ἀγχόνης, πού τὸν ἀπειλοῦσεν, ἢ ἐκ τῆς ὄλης ὄμως τρομερᾶς αὐτῆς περιπετείας στενοχωρία των εἶναι τόσον μεγάλη καὶ τόσον ἰσχυρῶς ἔχει ἐπιδράσει ἐπὶ τῶν νεύρων των, πού θὰ ἔλεγε κανεὶς, — ἐὰν τοὺς ἔβλεπεν, — ὅτι μέσα εἰς τὰ 4 ἡμερονύκτια, πού εἶχαν διαρρεύσει, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ εἶχαν γηράσει κατὰ 10 τοῦλάχιστον ἔτη. Τὴν στενοχωρίαν ἰδιαιτέρως τοῦ Διαμαντῆ ἐπήρξανε καὶ ἡ κατανῆς ψυχρότης μὲ τὴν ὅποιαν τὸν προσέβλεπαν τώρα ὅλοι οἱ Τοῦρκοι ἐπίσημοι, θεωροῦντες πιθανώτατα, ὡς προσποιητὴν καὶ ψευδῆ, τὴν μέχρι τότε νομιμοφροσύνην του, καίτοι ἐλικρινεστάτην ἀντιθέτως. Διότι ὁ Διαμαντῆς ἦν ἕνας πραγματικὸς, — σχολαστικὸς θὰ ἤμποροῦσε νὰ εἶπη κανεὶς, — ἐπιστήμων, μὴ ἐνδιαφερόμενος διὰ τίποτε ἄλλο, παρὰ μόνον διὰ τὴν Ἐπιστήμην του, δι' αὐτὴν πρωτευόντως ζῶν καὶ μοχθῶν καὶ κατόπιν γιὰ ὅλα τὰ ἄλλα.

Ἐπέρασαν πέντε χρόνια μετὰ τὴν φοβερὰν αὐτὴν περιπέτειαν. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Γιάννης, παύ ἔστελλεν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν εἰδησεις του, μέσῳ ξυλοπωλητῶν χωρικῶν, κατηγορηθεὶς ἐπὶ συνεργείᾳ καὶ εἰς ἕνα ἄλλον φόνον, ἐκεῖ εἰς τὴν ὕπαιθρον, — εἰς τὸν φόνον ἑνὸς τυραννικοῦ Γενιτσάρου, — ἐπεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ Πασσᾶ ἀντὶ χιλίων γροσίων. Ἡ εἰδησις αὐτὴ κατετάραξε καὶ πάλιν τοὺς γονεῖς του, ἰδίᾳ τὴν μητέρα του, πού μὲ κλονισμένην ἤδη τὴν ὑγείαν τῆς ἀπὸ τὰ προηγούμενα, ἔπεσε τώρα βαρεῖα ἄρρωστη. Ἀντιθέτως καὶ ὁ Διαμαντῆς καὶ ἡ Σοῦσα ἤκουσαν τὴν εἰδησιν κάπως ψυχραιμότερα, πιστεύοντες πάντοτε, ὅτι ὁ Γιάννης, εὐ-

φυής, γενναίος και τολμηρός καθώς ήταν, θά κατώρθωνε να εύρη τρόπον να φύγη από κανένα άκρογιάλι εΐτε με βενετικόν εΐτε με Κασώτικο καράβι και να γλυτώση από την μανίαν των Τούρκων. Την έλπίδα των αυτήν, με την συχνήν και επίμονον επανάληψιν της κατώρθωσαν σιγά-σιγά να την μεταγγίσουν και εις την Μελετινήν, πατέρας και κόρη, μόνον δε, όταν έπετεύχθη τουτο, ή Μελετινή έσηκώθη από το κρεβάτι και ήρχισε και πάλιν να στέκεται κάπως εις τα πόδια της.

§ Σερή Μπαχρής

Ένα Σεπτεμβριανόν πρωΐ ο Διαμαντής εκλήθη έπειγόντως να προσφέρη τας υπηρεσίας του εις ένα νεαρόν Τουρκον, όνόματι Σερή Μπαχρήν, υϊόν ενός πλουσιωτάτου, αλλά και φοβερά χριστιανομάχου Άγα, που εΐχε πέσει από το άλογον και εΐχε πάθει διάσεισιν του έγκεφάλου, μαζί δε και κάταγμα των δύο ποδών.

Ο Διαμαντής μετά την πρώτην διάγνωσιν, συνέστησεν, όπως ο άσθενής μεταφερθῆ το ταχύτερον εις το σπίτι του, δια να ήμπορη να έχη εκεί, όπως εξήγησεν, εύκολωτέραν την όλοήμερον και όλονύκτιον μέριμναν της Έπιστήμης. Πράγματι ο νεαρός τραυματίας, ο όποιος θά ήταν ήλικίας 25—26 έτων, μετεφέρθη αύθωρει εις το σπίτι του Διαμαντή, εκεί δε υπό την άκοίμητον φροντίδα του τελευταίου, βοηθουμένου την φοράν αυτήν από την κόρην του, αντικαθιστώσαν την αναρρωνούσαν μητέρα της και έγειρομένην και πέντε και έξι φορές την νύκτα δια να αλλάξη επί της κεφαλής του άσθενους το χιόνι (τεχνητός πάγος δέν υπήρχε βέβαια τότε), ο Μπαχρής μετά παρέλευσιν δύο περιπου μηνών εΐχε γίνει έντελώς καλά.—

Ο Μπαχρής όμως ήταν ένας εξαιρετικῆς ωραίο-

τητος νέος καί ἡ Σοῦσα, περιποιουμένη αὐτὸν καί ἀκούουσα διαρκῶς τὰ εὐγνώμονα λόγια του, τὸν συνεπάθησε. Ἡ συμπάθειά της δὲ αὐτὴ δὲν ἄργησε νὰ μεταβληθῆ εἰς αἴσθημα ἐρωτικόν, ἰδίως ἀπὸ τὴν ἡμέραν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Μπαχρῆς τῆς ἐξεμυστηρεύθη τὸν φλογερόν του ἔρωτα, δηλώνων εἰς αὐτὴν συγχρόνως, ὅτι Χριστιανικῆς καταγωγῆς καί αὐτὸς ἀπὸ τὴν προμάμην του, δὲν θὰ ἔλειπε, μῶλις θὰ ἐγένετο ἐντελῶς καλὰ καὶ μῶλις θὰ τὸ ἐπέτρεπαν αἱ περιστάσεις, νὰ βαπτισθῆ καί νὰ τὴν πάρῃ, ὡς γυναῖκα του.—

Ἔτσι ἡ Μοῖρα—Μοῖρα κακὴ, ὅπως ἐκ τῶν ὑστέρων θὰ δειχθῆ,—ἐπλεξε τὰ πρῶτα νήματα τοῦ εἰδυλλίου αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον, τροφοδοτηθὲν ἐπὶ 4 συνεχῆ ἔτη ἀπὸ τὰς συχνὰς ἐπισκέψεις τοῦ Μπαχρῆ καί ἀπὸ τὴν προσκόμισιν ὑπὸ τοῦ ἰδίου πλουσιωτάτων δώρων, ἐμφανιζομένων πάντοτε, ὡς ἐλαχίστων δειγμάτων τῆς ἀπεράντου εὐγνωμοσύνης του, ἐπέπρωτο νὰ καταλήξῃ ἐν τέλει εἰς ἓνα ἀπὸ τὰ τραγικώτερα δράματα τῆς μεσαιωνικῆς μας Ἱστορίας.

Πρὸς τὸ τέλος τῆς 4ετοῦς αὐτῆς περιόδου καί, ὅταν ἡ Σοῦσα ἦτο 25 ἀκριβῶς ἔτων, ἡ μητέρα της, τὴν ἐπισφαλῆ ὑγείαν τῆς ὁποίας ὑπέσκαπτε διαρκῶς ἡ ἔγνοια τοῦ φυγοδικούντος παιδιοῦ της, νεώτεροι ἄθλοι τοῦ ὁποίου κατὰ τῶν Τούρκων κατέφθαναν ἐν τῷ μεταξὺ συνεχῶς καί ἐξηνάγκαζαν τὸν Διαμαντῆν νὰ ἐπαναλαμβάνῃ διαρκῶς τὰς ἀποκηρύξεις του, ἀπέθανε μίαν ἡμέραν ἀπὸ μαρασμόν.

Ὁ Διαμαντῆς, ὁ ὁποῖος τὴν ὑπερηγάπα καί ὁ ὁποῖος διὰ τοὺς ἰδίους λόγους εἶχε γίνει καί αὐτὸς ἐν τῷ μεταξὺ ἓνα ράκος ψυχικόν καί σωματικόν, δὲν ἀντέσχεν εἰς τὴν ἀπώλειάν της, μετὰ δύο δὲ μῆνας τὴν ἠκολούθησε καί αὐτὸς εἰς τὸν ἄλλον κόσμον παθῶν

ἓνα πρωτῆ, καθ' ἣν στιγμὴν ἠτοιμάζετο νὰ ἐγχειρίσῃ ἓνα ἀσθενή, συγκοπήν τῆς καρδίας.

Τὴν κηδεῖαν του, γενομένην τὴν ἐπομένην, παρηκολούθησε — καθὼς λέγει ἡ Παράδοσις, — σύμπας ὁ πληθυσμὸς τοῦ Χάνδακος, μὴ ἐξαιρουμένων οὐδὲ αὐτὸν αὐτῶν τῶν Χοτζάδων, ἀκολουθούντων ἀμέσως μετὰ τὸν πατέρα Ἀμβρόσιον καὶ ψιθυρίζόντων καὶ τούτων Ἀραβιστὶ εὐχὰς ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς του. Ἐπίσης τὴν κηδεῖαν του παρηκολούθησαν ἐκ τοῦ μακρόθεν, κατὰ παρέκκλισιν ἀπὸ τὰ τότε Τουρκικὰ ἔθιμα καὶ πολλαὶ Χανοῦμ, ἐξ ἐκείνων ἰδίᾳ, ποὺ εἶχαν διασωθῆ ἀπὸ βαρείας ἀσθενείας ὑπὸ τοῦ διαπρεποῦς Ἰατροῦ. Γενικῶς δὲ ἡ κηδεῖα τοῦ Διαμαντῆ Καλλιᾶτση ἀπετέλεσε — καθὼς λέγει ἡ παράδοσις, — μοναδικὸν γεγονός ἐῖς τὰ χρονικὰ τῶν κηδειῶν τοῦ Κάστρου, καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς ἐκεῖ Τουρκοκρατίας.

Φεύγοντες διὰ τὸν ἄλλον Κόσμον οἱ γονεῖς τῆς Σούσας, οὐδὲν ἐγνώριζαν περὶ τοῦ αἰσθήματος τῆς κόρης τῶν πρὸς τὸν Μπαχρὴν καὶ πρὸ πάντων ὁ πατέρας τῆς. Ἡ Μελετίνη μόνον, βλέπουσα ἐνίοτε τὰς πρὸς τὸν νεαρὸν Τούρκον ἀσυνήθεις διαχυτικότητας τῆς κόρης τῆς, πρὸς στιγμὴν ἐπῆγε κάτι νὰ ὑποπτευθῆ, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα τῆς ἐφαίνετο τόσον ἀπίθανον, ποῦ δὲν ἐτόλμησε ποτὲ νὰ τῆς εἶπῃ λέξιν, ἐκ τοῦ φόβου, μήπως εἶχεν ἀπατηθῆ καὶ ἐκ τῆς ἰδέας, μήπως λέγουσα, θὰ ἔθιγε καιρίως καὶ τὰ φυλετικὰ καὶ τὰ θρησκευτικὰ αἰσθήματα τῆς κόρης τῆς.

Τὴν ἐπομένην τοῦ ἐνταφιασμοῦ τοῦ Διαμαντῆ ὁ Μπαχρῆς, ὁ ὁποῖος πραγματικῶς εἶχε μὲν συμπαθήσει τὴν Σούσαν, ἀλλὰ χωρὶς καὶ νὰ ἔχη ποτὲ τὴν πρόθεσιν νὰ βαπτισθῆ πρὸς χάριν τῆς, καθὼς ψευδῶς τῆς ὑπέσχετο, ὅταν ἀκόμη ἐζούσαν οἱ γονεῖς τῆς, — ἀντι-

θέτως μάλιστα έσκέπτετο με ποιον τρόπον θα την έπειθανάγκαζε να τουρκέψη,— ήλθε και έγκατεστάθη εις τὸ σπίτι της, ως δῆθεν παρηγορητής, φίλος και προστάτης, έν τῇ οὐσίᾳ ὅμως, ως έλεύθερος έραστής και σύνευνός της.

Τὴν συνέχειαν, καθὼς και τὸ τραγικὸν τέλος τῆς έπακολουθησάσης δεκαετοῦς περιήτου, παρά τοὺς Χριστιανικοὺς Νόμους, συμβιώσεως αὐτῆς θά σᾶς δώσῃ αντί της ίδικῆς μου πεζῆς διηγήσεως, τὸ κατωτέρω δημῶδες ποιήμα, τὸ ἀφιερωθέν εις τὴν Σοῦσαν ὑπὸ τῶν συγχρόνων της ἢ μάλλον ὑπὸ ποιητοῦ τῆς κατόπιν γενεᾶς, ἀγνοῦντος ὠρισμένα πράγματα και τὸ ὅποιον διεσκευάσθη και συνεπληρώθη ὑπ' έμοῦ εις ὠρισμένα σημεῖα του, βάσει τῶν ιστορικῶν στοιχείων τὰ ὅποια—ὡς προεῖπα, κατάρθωσα νὰ ἀνεύρω, ἀναδιφῶν τὴν μεσαιωνικὴν Ἱστορίαν τῆς Κρήτης.

Ἡ Σοῦσα

Μιά ἦταν ἡ Σοῦσα τοῦ Καλλιᾶ, τοῦ Κάστρου τὸ καμᾶρι,
Ποῦ ἀγάπα τὸν Σερῆ—Μπαχρή, τῶμορφο παλληκάρι,
Ποῦ ἀγάπα τὸν Σερῆ—Μπαχρή, τῶμορφο κυπαρίσι,
Ποῦχε χιλίων πάντα ριαλιῶν στὸν ὄμο του μινίσι...*

Τὸ πῶς γνωρίστηκαν οἱ δυὸ, Τοῦρκος, Ρωμαῖα ἐκεῖνη,
Τοῦτο δὲν τῶμαθε κανεῖς και μυστικὸ θά μείνει.
Εἶπαν μονάχα μιὰ γρηὰ Τουρκάλα τὴν ἀγάπη
Πῶς ἔβαλα με μαγικά στῆς Σοῦσας τὸ κρεββάτι.

Κι' ἔγινε ἀπ' τότε ἡ Μαρουσῶ τοῦ Τούρκου ἡ έρωμένη,
Δὲν εἶχε ἡ ἄσορτη γονειούς. Κι' οἱ δυὸ ἦσαν πεθαμένοι.
Εἶχε μονάχα ἓνα ἀδερφό; τὸ Γιάννη,—Τουρκομάχο,
Ποῦ ζοῦσε πάντα στὰ βουνά και στρῶμα εἶχε τὸ βράχο.

(*) Λέξις Τουρκ.=μαντῆλι χρυσοκέντητον, τιθέμενον ὑπὸ τῶν Τούρκων πρὸς καλλωπισμὸν εις τὸν ἀριστερὸν ὄμον.

Κι' ἄν ἔμπαινε καμμιά φορά στὴν Πολιτεία μέσα,
Κρυφόμεβαινε, μ' ἄλλη θωριά, νὰ πνίξη μὲ μπαμπέσσα
Ἄγαρηνούς, ποῦ τοὺς φτωχοὺς Ρωμαίους τυραννοῦσαν
Κι' ἄλλους σκοτόνταν σ' ἄν σκυλλιά, κι' ἄλλους των ἐπουλοῦσαν.

Μιά Τρίτη βράδυ ἦρθε ὁ Μπαχρῆς στῆς Σούσας ἴατωμένος.
Ἰὸ πάνω ὡς κάτω καὶ πολλὰ φαινόταν κουρασμένος.
Τῆ μέρα κείνη μιὰ σφαγὴ χριστιανῶν μεγάλη
Στὸ Κάστρο ἀπέξω εἶχε ἀκουστῆ. *Ω τί καῦμός καὶ πάλι!

-«Σοῦσα, —τῆς λέει, —μὴ ρωτᾶς! Ἄν ἀρχηγὸς στὸ φόνο,
Τῶφερε ἢ Τύχη νᾶμαι ἐγώ, ἔσφαξα πέντε μόνο!»
Κι' ὅταν ἐκείνη μιὰ φωνὴ πόνου πῆγε νὰ βγάλῃ,
-«Πᾶψε, —τῆς λέει, —μὴ γιὰ μιᾶς σοῦ πάρω τὸ κεφάλι!»

Κι' ἔπειτα βγάζοντας βουβὸς τ' ἀσημωτὰ ἄρματά του,
Μπιστόλλες, χαίμαλιά, σπαθιά καὶ τὰ λερὰ σκουτιά του,
Γυρνᾶ καὶ πέφτει στὸ σοφᾶ, ποῦ ἡ Σοῦσα, μὲ μύρια ἄνθη
Τὸν εἶχε στρώσει ἀπὸ νωρίς, προσμένοντάς-τον νᾶρθῃ.

Σὲ λίγο ὁ ὕπνος τὸν Μπαχρῆ τὸν πῆρε. Δίπλα ἐκείνη
Πέφτει, μὰ ὁ πόνος, ὁ πολὺς, τὰ μάτια της, δὲν κλείνει.
Γιατὶ Ρωμαία, τοὺς Ρωμηοὺς πονοῦσεν ἡ ψυχὴ της.
“Ὅσο κι' ἄν ἦταν ὁ Μπαχρῆς ἄρχοντας στὸ κορμί της.

Κι' ἐν ὧ γυρνᾶ ἀπὸ δῶ κι' ἐκεῖ, στὸ μαλακὸ γιατάκι,
Ἄντις τὸν ὕπνο, τὸ γλυκὺ, πικρὸ βρῖσκει φαρμάκι.
Καὶ πότε ὁ νοῦς της τὸν Μπαχρῆ τῆς λέει νὰ ξεκάμῃ,
Στὸν ὕπνο του, πότε ἡ καρδιά τῆς λέει μὴν τὸ κάμῃ!»

Κι' εἶναι πολὺ πειὸ δυνατὴ τούτῃ ἢ φωνὴ, ποῦ κράζει
Τὸ «μὴ» καὶ σὲ μιὰ συλλογὴ μεγάλη τὴν βάζει...
Κι' ἄν τὸν σκοτώσῃ, ποῦ ἄλλο νειὸ τέτοιο δὲν ἔχει ὁ Κόσμος
Σὲ νειᾶτα καὶ παλληκαριά, τί θὰ τῆς κάμει ὁ Νόμος;..

Ἄπ' τᾶλλο σκέφτεται: ψευτιές τῆς ἔλεγεν ὡς τώρα,
“Ὅταν τῆς μίλα γιὰ σεβντᾶ χρόνια καὶ χρόνια τώρα
Καὶ πῶς τὴν πίστι του κι' αὐτὴν εἶχε σκοπὸ ν' ἀλλάξῃ
Γιὰ χάρι της... Μ' ἀφοῦ λοιπὸν καὶ τὸ Χριστὸ θὰ σφάξῃ;

Καί μέσ' σ' αὐτόν τὸν σουμπεχῆ* ἀπλώνοντας τὸ γέρι,
Παίρνει ἀπὸ χάμου τοῦ Μπαχρή τὸ κοφτερὸ μαχαίρι...
Κι' ἐνῶ τὸ φόνὸ μελετᾷ, πῶς πρέπει νὰ τὸν κάμη,
Τῆς φάνη ξάφνου νὰ χτυποῦν τοῦ ξέω ὄντᾶ τὸ τζάμι.

-«Θεῆ μου!, ποιὸς νᾶναι ποῦ χτυπᾷ στὸ σπίτι μου ἔτοιαν ὥρα;
Μὴν εἶναι ὁ Γιάννης, —τὸ θεριό, —κι' ἦρθε ξανά στὴ Χώρα;»
Λέει μὲ τρόμο ἡ Μαρουσῶ καὶ λυοῦν τὰ γόνατά της...
Κεῖ, ποῦ παιδεύεται νὰ βρῆ νὰ βάλῃ τὰ σκουτιά της...

Στὸ τέλος σφίγγει τὴν καρδιά καὶ τὴν τρομάρα πνίγει
Καὶ κατεβαίνοντας γοργὰ στὸ μουσαφίρη ἀνοίγει.
Καὶ βλέποντάς—τον:—«Τί κακό, τοῦ λέει, ἀδέρφι Γιάννη,
Σέ φέρνει ἀπόψε νὰ σέ ἰδῶ; Μπᾶς κι' ἄλλον στὸ λιμάνι

*Ἐπνιξες νέον Ὀσμανλῆ; Μπᾶς σκότωσης, Ἰγάδες,
Π' αὐτούς, ποῦ στὰ κειμέρια τους κρατοῦν πολλοὺς παράδες,
Λέγε μου, Γιάννη, ἀνησυχῶ καὶ χίλια κακοβάνω
Καὶ τρέμω μὴ μὲ βρῆ μπελᾶς, χωρὶς κακό νὰ κάνω!»

Κι' ὁ Γιάννης, ποῦ μέσ' στὴ νυχτιά, σὰν μιὰ κολῶνα μοιάζει
Στὴν πόρτα ἐκεῖ, ποῦχει σταθῆ, τὰ χέρια του σταυρώνει
Κι' ἐνῶ τὴ βλέπει καὶ φωτιές ἀπὸ τὰ μάτια βγάζει,
Τῆς λέει μὲ παράπονο, ποῦ λές κι' ἀναδακρῶνει:

-«Ἐγὼ τίς νύχτες περπατῶ κι' Ἰγάδες ὀλοένα
Σκοιώνω, Σοῦσα, μὰ παρᾶ δὲν παίρνω ἀπὸ κανένα!
Γιὰ μὲ μονάχη πληρωμὴ τὸ αἷμα ἔναι, ποῦ χύνω,
Τὸ τούρκικο αἷμα, ποῦ διψῶ καὶ ξεδιψῶ, ὅταν πίνω...

Μ' ἀπόψε αἷμα Ἰγαρηγὸ δὲν ἦπια μῆτε στάλα
Κι' ἔχω μιὰ δίψα φοβερὴ κι' ἔχω στὸ στόμα λαύρα!...
Γιατὶ τὸν ἄσπονδὸ μου ἐχθρό, π' ὤρες ζητῶ, δὲν ἦδρα
Κ' ἄς τὸν ἐγύρεψα παντοῦ καὶ στὸ κονάκι ἄς πῆγα!»

(*) Λέξις Τουρκ.=συλλογή, διαλογισμός.

Κι' ἡ Σούσα, ποῦ τὸν ἀγροικᾶ καὶ τρέμει σᾶν καλάμι,
Γιατὶ τὸ νοιώθει ποῦ χτυποῦν οἱ σαϊτιῆς τοῦ Γιάννη,
Γιὰ νὰ τοῦ βγάλῃ ἀπὸ τὸ νοῦ κείνο, π' αὐτὸς μαντεύει,
Ἄντρειεύεται, χαμογελᾶ κι' ἀδιάφορα τοῦ λέει :

—«Μ' ἂν θές, σοῦ φέρνω ἐγὼ νερό, Γιάννη, νὰ ξεδιψάσης
Καὶ κάτσε στὸ περβόλι ἐδῶ ἂν θές, νὰ ξεποστάσης!»
Καὶ λέγοντας τραβάει εὐτὺς στὸ θολωτὸ σαρνίτσι,*
Μ' ἓνα ἀσημένιο μαστραπᾶ, νερὸ γιὰ νὰ τραβήξῃ...

Μὰ ὄντας τοῦ φέρνει τὸ νερό, κείνος νερὸ δὲ θέλει,
Μὲ τ' ἄγριο τὴνὲ θωρεῖ, λόγια κακὰ τῆς λέει.
Γιατὶ πιστεύει—το ὁ Μπαχρῆς πὼς βρίσκεται ἐδῶ πέρα
Φονιάς πολλῶν χριστιανῶν ἐκείνη τὴν ἡμέρα.

—«Μ' ἀδέρφι μου, ὄνειρο θωρεῖς ἢ ποῦρι φαίνεται—σου;
Ἡ μπᾶ θαρεῖς πὼς κάνω ἐγὼ τίς τέχνες, τίς δικές σου;
—«Μηδ' ὄνειρο, μωρῆ, θωρῶ, μηδὲ καὶ φαίνεται μου»
Μὰ μὲ τὰ μάτια μου θωρῶ καὶ κακοφαίνεται μου!»

Καὶ λέγοντας τραβᾶ εὐτὺς τὸ λάζο ἀπ' τὸ φουκᾶρι
Καὶ τῆς τὸν πῆγει στὴν καρδιά, ἀναπνοὴ πρὶν πάρῃ
Καὶ δευτερώνει-τον ξανά, τῆς κόβει τὸ κεφάλι
Καὶ τὸ πετᾶ μὲ συχασιά, σᾶν σάπιο πορτοκάλι.

Κι ἀφίνοντας τ' ὄρηο κορμί νὰ σπαρταρᾶ στὸ χῶμα,
Ἄκεφαλο, σᾶν ἀστραπή, χυμᾶ πὰ στὸν κοιτῶνα...
Μὰ ἐκεῖ ὁ Μπαχρῆς τὸν καρτερᾶ μὲ δυὸ φωτιῆς μπιστόλλα,
Σαρακηνὴ καὶ μὲ μουγκριά τοῦ λέει: —»Ἄλλα γιὰ ὄλα,

Γκιαούρη Γιάννη, ἦρθε ἡ στιγμή σὲ μὲ νὰ τὰ πληρώσης
Καὶ μὴν τὸ παίρνης μπορετὸ κι' ἐμὲ πὼς θὰ σκοτώσης».
Καὶ λέγοντας, τίς δυὸ φωτιῆς, τὴ μιὰ πίσω ἀπ' τὴν ἄλλη,
Τοῦ ἀνάβει καὶ λαβῶνει τὸν στὸ στήθος, στὸ κεφάλι . . .

(*) Λέξις Τουρκ.—στέρνα ὀμβρίων ὑδάτων πρὸς πόσιν.

Μὰ ὁ Γιάννης κι' ἄν βαρειῆς πληγὲς πήρε, τοῦ λέει: «Χάμου
Μπαχρή, θὰ πέσης πρώτα ἐσὺ κι' ὕστερα 'ν ἡ σειρά μου!»
Καί, σὺν λιοντάρι, ποῦ χυμᾶ νὰ φάη τὸν κυνηγὸ του,
Γιὰ ὄσες τ' ἄνοιξε πληγές, χυμᾶ, 'πά στὸν ἐχθρό του . . .

Καὶ ρίχνοντάς τον κατὰ γῆς μὲ τὸ ζερβὸ τὸ χέρι,
Πέφτει ἀπὸ πάνω του κι' εὐτὺς ζητᾶ μὲ τὸ μαχαίρι,
Νὰ τοῦ τρυπήσῃ τὴν καρδιά! Μὰ μάταιος ὁ κόπος,
Γιατὶ τὰ στήθια τοῦ Μπαχρῆ εἶναι, σὺν κάστρου τόπος!

Σκουτᾶρι ἀτσάλινο, πλεχτὸ, σκεπάζει τὴν καρδιά του
Καὶ τὸ μαχαίρι δὲν τρυπᾶ 'πὸ μπρὸς τὰ σωθικά του.
Τοῦ Γιάννη ὁ λάζος τρεῖς φορές σηκώθη καὶ κατέβη
Καὶ σπίθες βγάζει, μ' ἀστοχᾶ καὶ τέλος πέρα φεύγει . . .

Κι' ἔτσι καὶ Γιάννης καὶ Μπαχρῆς τὸν ἄγριο σκοτωμὸ τους
Μὲ λύσσα τώρα προσπαθοῦν, ξαρμάτωτοι κι' οἱ δυὸ τους!
Κι' ἐνῶ χτυπιοῦνται, πότε ὁ εἷς πότε ὁ ἄλλος λὲς πεθαίνει,
Κεῖ, ποῦ στὸ σιμά τους κι' οἱ δυὸ κυλιοῦνται ἀγκαλιασμένοι,

Μοιάζοντας δυὸ κακὰ θηρία, ποῦ μὲ θυμὸ μεγάλο,
Εἶν' ἀρπαγμένα καὶ ζητοῦν νὰ φάη τὸ ἕνα τᾶλλο! . .
Κι' ἐνῶ θαρεῖς, πὼς ἡ ζωὴ μῆσεύει πειὰ τοῦ Γιάννη,—
Τόσο εἶναι ἀσάλευτος, βουβὸς κι' ἀναπνοὴ δε βγάνει,=

Σὲ λίγο πάλι τὸν θωρεῖς νὰ ξαναζωντανεῦῃ
Καὶ τὸν ἐχθρό του νὰ χτυπᾶ καὶ νὰ τὸν σακατεύῃ! . .
Πότε μὲ χέρια τὸν χτυπᾶ καὶ πότε μὲ τὰ πόδια
Καὶ πότε μύτη, χεῖλη, αὐτιά τοῦ κόβει μὲ τὰ δόντια.

Μὰ κι' ὁ Μπαχρῆς λαβωματιῆς δὲν τοῦχει λίγες δώσει
Κι' ὄλο ἀγωνίζεται κι' αὐτὸς τὸν Γιάννη νὰ τελειώσῃ!
Κι' ἐνῶ τὸ πάλαιμᾶ κρατᾶ κι' ὁ Τοῦρκος—λὲς—τὸν Γιάννη
Τὸν τρώει τέλος κι' ἀφόρμῃ ἡ ζάλη, ποῦ τὸν πιάνει

'Ἀπ' τὴν πληγὴ τοῦ κεφαλιοῦ, ξάφνου ὁ Ρωμηὸς τὸ λάζο
Μέσα στὴν πάλη ψαχουλᾶ κι' ἀρπάζοντάς τον, Χάρο
Τὸν κάνει ἀμέσως, δυνατὰ χτυπώντας τὸν ἐχθρό του!
Καὶ φέρνοντάς του μονομιᾶς βαρὺ τὸ θάνατό του! . .

Μ' ἄν τὸ μαχαίρι τῆ φορά τούτῃ τὸ τέλος δίδῃ,
Εἶναι, γιατί στήν κεφαλὴ καρφώθη τὸ λεπίδι!..
Μὰ μὲ τοῦ Τούρκου τῆ ζωῆ ὁ Γιάννης δὲν χορταίνει!
Θέλει καὶ τὸ κεφάλι του νὰ πάρῃ. Καὶ τὸ παίρνει!..

Μὰ βάζει κόπο φοβερό, γιατί ἡ ζωὴ μῆσεύει
Κι' ἀπ' τὸ δικό του τὸ κορμί καὶ γύρω ὁ ὄντας χορεύει,
Καθὼς παιδεύεται νὰ βρῆ τῆ σκάλα, ποῦ καὶ πάλι
Θεὸ νὰ τὸν φέρῃ στήν αὐλή, νὰ βρῆ τ' ἄλλο κεφάλι.

Γιατὶ λογιάζεται καὶ τὰ δυὸ κεφάλια νὰ τὰ σμίξῃ
Καὶ τῆς προδότρας του ἀδερφῆς τὴν προδοσιὰ νὰ δείξῃ!..
Μὲ βάσανα, ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ τὰ ἱστορήσῃ πέννα,
Ὁ Γιάννης φτάνει στήν αὐλή!.. Μ' ἀλλοίμονο πειὰ αἶμα

Δὲν ἔχει μέσα του! Κι' εὐτὺς τὸ ματοβουρωμένο
Κορμί του, ποῦ καθὼς ζητᾶ νὰ βρῆ τὸ πεταγμένο
Κεφάλι, πέφτει μονομιᾶς νεκρὸς στὸ κρῦο χῶμα,
Πλάι στὸ ἀκέφαλο κορμί, ποῦ ζεστουλό ν' ἀκόμα.....

.....
Ὅταν ξημέρωσε ἡ Αὐγὴ κι' ἔφτασε τοῦ Ζαμπίτη
Τὸ ἄσκέρι, σκοτωμένους τρεῖς βρῆκαν στὸ ἔρμο σπίτι. ...
.....

(*)Λέξις Τουρκ.—έξουσία.

